

ELUAEGSETE KINNIPEETAVATE ENNETÄHTAEGNE VABASTAMINE

Tallinn 2010

kriminaalpoliitika osakond
Justiitsministeeriumi

Justiitsministeerium

Lühikokkuvõte

1. Eluaegset vangistust on Eestis kohaldatud väga harva. Valdav enamik eluaegsetest vangidest on tapnud mitu inimest.
2. Keskne probleem eluaegsest vangistusest ennetähtaegsel vabastamisel on uue kuriteo riski individuaalne hindamine, milles ei saa tugineda statistikale. Korduvalt tapnud isikute retsidiivsusest puudub ülevaade ning isiku kõrge vanus ei välista uue tapmise toimepanemist.
3. Tähtaja langetamisel võib välisriikide kogemusi arvestades prognoosida eluaegse vangistusega karistatud vangide arvu kasvu; samuti suurenevat ressursikulu vanglatele (sh kriminaalhooldusele) ja kohtutele, kuid varasema vabastamise mõju retsidiivsuse vähendamisel võib jääda minimaalseks. Kriminaalhooldaja koormus eluaegsest vangistusest vabanenud isikuga töötamisel on kuni 5 korda suurem kui teiste kriminaalhooldusaluste puhul.
4. Sõltumata tähtajast ei tarvitse eluaegsest vangistusest ennetähtaegne vabastamine anda reaalselt rahalist kokkuhoidu. Vabaduses kohanematuse korral võivad kulud ületada vangistuse maksumust. Ennetähtaegne vabastamine annab rahalist tulu vaid juhul, kui isik leiab väljaspool vanglat püsivat tööd ning ei pane toime uusi kuritegusid – sellise isiku puhul on võimalik kokkuhoid 100 000 krooni aastas. Tegelikult pole enamik vanglast vabanenutest tööd saanud ning töö saamisest on see sageli lühiajaline.
5. Eluaegsest vangistusest vabastamise miinimumtähtaeg 30 aastat on küll Euroopa karmimaid, kuid esialgu ei ole otstarbekas seda tähtaega lühendada rohkem kui viie aasta võrra. Eestis on tapmisi rohkem ning eluaegsed vangid on märksa raskema taustaga kui enamikus Euroopa riikides.
6. Tähtaja langetamise positiivne külg on võimalik kinnipeetavate parem käitumine tulenevalt eeldusest, et nad võivad varem vanglast vabaneda.
7. Eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise miinimumtähtaja lühendamine võib parandada eeldusi vanglast vabaneva süüdimõistetute kohanemiseks ühiskonnas.

Sissejuhatus

Eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegset vabastamist võib Eestis taotleda kolmekümne aasta möödumisel vangistuse algusest, mis on enamiku Euroopa riikidega võrreldes suhteliselt pikk aeg. Seetõttu on kerkinud küsimus eluaegsete vangide puhul selle tähtaja lühendamisest, arvestades siinjuures teiste riikide kogemusi.

Eestis oli 1990. aastatel kordades rohkem mõrvu ja tapmisi kui lääneriikides ning just neil aastatel toime pandud mõrvade eest kannab karistust valdav osa meie vanglates eluaegset vangistust kandvatest süüdimõistetutest. Samas võib öelda, et väga suurt tapmiste arvu arvestades pole Eesti karistuspraktika olnud kuigi karm, kuna eluaegse vangistusega on karistatud vaid üksikuid mõrvareid – erinevalt mitmest riigist, kus kõiki mõrvareid saab karistada vaid eluaegse vangistusega. Tähtajaline vangistus mõrvareile ei ole meil pikem kui eluks ajaks vangi mõistetud ja sealt ennetähtaegselt vabanevate mõrvarite reaalne vangistusaeg teistes riikides.

Aitamaks kaasa seisukoha kujundamisele Eestis eluaegsete vangide tingimisi ennetähtaegse vabastamise aluste muutmise otstarbekuse suhtes, analüüsis Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond teiste Euroopa riikide seadusi ja reaalselt praktikat eluaegse vangistuse kohaldamisel ja sellest ennetähtaegsel vabastamisel.

Analüüsi eesmärgiks oli uurida:

- millised on teistes riikides eluaegsete vangide ennetähtaegse vabastamise taotlemise tähtajad;
- milliste kuritegude eest on eluaegne vangistus määratud;
- kui kaua eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabanenud vanglas reaalselt karistust kandsid;
- milline osa eluaegsest vangistusest vabanenutest paneb toime uue kuriteo.

Andmeallikateks olid peamiselt internetis kättesaadavad materjalid (õigusaktid, statistika, artiklid). Täiendavat üksikasjalikku informatsiooni saadi mitme Euroopa riigi ametiasutustelt ja kolleegidelt. Eluaegsete vangide osakaal kõigist vangidest on üsna väike ja seetõttu ei ole neid puudutavaid andmeid sageli ametlikus statistikas eraldi välja toodud. Samal põhjusel on küllalt vähe andmeid eluaegsest vangistusest vabanenud isikute retsidiivsuse kohta, kuna usaldusväärsete tulemuste saamiseks tuleks neid jälgida pika perioodi jooksul. Rahvusvaheline võrreldav statistika on olemas eluaegsete vangide arvu kohta, kuid ainuüksi need andmed ei ole piisavad eri riikide tegeliku karistuspraktika võrdlemiseks, tingituna suurtest erinevustest eluaegse vangistuse kohaldamise tingimustes. Need asjaolud ei lubanud anda üldistatud ülevaadet Euroopa riikide olukorrast ning peamiselt tuli piirduda näidetega üksikutest riikidest, mille kohta oli rohkem andmeid.

Käesolev ülevaade peaks olema toeks edasises arutelus eluaegsete vangide ennetähtaegse vabastamise tingimuste üle. 2013. aastal tekib ennetähtaegse vabanemise taotlemise võimalus esimesel eluaegsel vangil. Ülejäänud eluaegset vangistust kandvatel süüdimõistetutel tekib kehtiva õiguse kohaselt see võimalus 2022. aastal ehk üheksa aastat hiljem. Juhul kui otsustatakse ennetähtaegse vabastamise tingimusi leevendada, puudutab see küsimus mitmeid vange juba varem. Igal juhul nõuab eluaegsete vangide ennetähtaegne vabastamine aegsasti põhjalikke ettevalmistusi, et leevendada tingimisi ennetähtaegselt vabanevate inimeste kohanemiskursi ühiskonnas, millest nad on oma kuritegude tõttu aastakümneid eraldatud olnud, ja nii vähendada taasühiskonnastamisega kaasnevaid riske.

Eesti olukord

Eluaegse vangistuse õiguslik regulatsioon

Eluaegse vangistuse määramise alus

Eluaegset vanglakaristust saab Eestis määrata alates 1997. aastast, mil jõustus 18.12.1996 Riigikogu poolt vastuvõetud seadusemuudatus (RT I 1997, 5/6, 30). 1998. aastal kaotati surmanuhtlus. Surmanuhtluse kaotamise kohustuse võttis Eesti riik endale inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 6 ratifitseerimise seadusega 18. märtsil 1998 (RT II 1998, 14, 22). Karistusena mõistetud surmanuhtlus asendati eluaegse vangistusega¹.

Kriminaalkodeksi (KrK) kehtivuse lõpul augustis 2002 sai määrata eluaegse vangistuse järgmistel juhtudel: §-d 61¹ lg 1, 64¹ lg 2, 65 lg 1, 101, 144 lg 2 ja 184² lg 2.²

Karistusseadustiku (KarS) alusel saab määrata eluaegse vangistuse järgmistel juhtudel: §-d 89, 90, 95, 96, 114, 184 lg 2¹, 185 lg 3, 231 lg 1, 232 lg 1, 234¹, 237 lg 1, 237¹ lg 1, 244, 246 lg 1 ja 405 lg 3 (vt nende nimetused tabelis 1).³

KarS § 45 kohaselt ei või mõista kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui kaheksateistaastasele isikule mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust.

Eluaegsete vangide kinnipidamise tingimused

Eluaegsete vangide kinnipidamise tingimused ei erine põhiosas teiste vangistusega karistatud isikute kinnipidamisest. Vangistusseadus (VangS) sätestab eluaegsete kinnipeetavate suhtes vaid kaks olulist erisust:

- § 20 kohaselt ei või avavanglasse ümber paigutada eluaegset vangistust kandvat kinnipeetavat, ehk et ta viibib seega kogu aeg kinnises vanglas;
- § 32 lõige 6 näeb ette, et lühiajalise väljasõidu (kuni 21 kalendripäeva aastas) luba ei anta eluaegset vangistust kandvale kinnipeetavale.⁴

Vangla sisekorraeeskirja § 96⁵ sätestab ka selle, et vangla võib keelata eluaegset vanglakaristust kandval isikul väljaspool vanglat töötamise.⁵

Täitmisplaani § 6 kohaselt paigutatakse eluaegse vangistusega karistatud kinnipeetav Tallinna Vanglasse, Tartu Vanglasse või Viru Vanglasse.⁶

Eluaegsest vangistusest vabastamise taotlemise võimalused

KarS § 77 kohaselt võib kohus eluaegse vangistusega karistatud isiku katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdimõistetule on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat. Katseajaks määratakse viis kuni kümme aastat. Juhul kui isik paneb katseajal toime uue tahtliku kuriteo, saadetakse ta eluaegset vangistust kandma.

KrK § 23 sätestas tähtajalise vangistuse ülemäärana viisteist aastat ning teatud juhtudel ka kuni kolmkümmend aastat (juhul, kui mõni liidetavatest tähtajalistest vabadusekaotuslikest karistustest mõisteti esimese astme kuriteo eest, võis kohus karistuste täielikul või osalisel liitmisel mõista lõpliku karistusena tähtajalise vabadusekaotuse kuni kolmekümne aastani). Kuna tähtajalise vangistuse võimalik maksimaalne tähtaeg oli kolmkümmend aastat, pandi sellest lähtudes paika ka eluaegsest vangistusest

¹ Kriminaalmenetluse kodeksi jt seaduste muutmise ja täiendamise seaduse § 122 lõike 6 kohaselt tuli § 61¹ lõike 1, § 64¹ lõike 2, § 65 lõike 1, § 101 ja § 184² lõike 2 järgi surma mõistetud isikute karistused viia vastavusse kriminaalkodeksi sanktsioonidega, asendades karistusena mõistetud surmanuhtluse eluaegse vabadusekaotusega. RT I 1998, 51, 756.

² RT 1992, 20, 287 ja 28; RT I 2002, 64, 390.

³ RT I 2001, 61, 364; RT I 2010, 29, 151.

⁴ RT I 2000, 58, 376; RT I 2010, 44, 258.

⁵ RTL 2000, 134, 2139; RT I 2010, 41, 244.

⁶ RTL 2008, 29, 424; RTL 2010, 14, 264.

tingimisi ennetähtaegse vabastamise aeg. KrK § 55 lõike 5¹ kohaselt võis eluaegse vabadusekaotusega karistatud süüdimõistetud suhtes tingimisi enne tähtaega karistusest vabastamist või karistuse ärakandmata osa vähendamist kohaldada, kui süüdimõistetud oli mõistetud karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat.⁷

KarS § 45 kohaselt on tähtajalise vangistuse ülemmääraks kaksikümmend aastat. Ka karistuste liitmise korral vastavalt KarS §-le 64 ei tohi liitkaristus ületada mõistetud üksikkaristuste summat ega KarS eriosa vastavas paragrahvis sätestatud raskeima karistuse ülemmäära. Vaatamata sellele, et KarS kolmekümne aasta pikkust vangistust enam ette ei näe, on eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise võimaluse tekkimise alguseks jäänud siiski endiselt kolmkümmend aastat, mis on üle võetud KrK regulatsioonist.

Kõne alla võiks tulla tähtajalise vangistuse maksimaalse tähtaja (praegu 20 aastat) tõstmise nende kuritegude puhul, kus praegu on tähtajalise vangistuse kõrval karistusena ette nähtud ka eluaegne vangistus. Selline lahendus võiks reaalsuses kaasa tuua selle, et eluaegset vangistust kohaldatakse veelgi harvemini kui praegu ning tõepoolest vaid äärmusliku karistusena, samas laieneb kümne aasta võrra kohtu võimalus kaaluda tähtajalise vangistuse ning eluaegse vangistuse vahel. KarS alusel saab määrata eluaegse vangistuse järgmistel juhtudel: §-d 89, 90, 95, 96, 114, 184 lg 2¹, 185 lg 3, 231 lg 1, 232 lg 1, 234¹, 237 lg 1, 237¹ lg 1, 244, 246 lg 1 ja 405 lg 3. Kuna tähtajalise vangistuse puhul tähtaja tõstmise kümne aasta võrra eeldaks eraldi analüüsi praktika kohta praeguse tähtajalise vangistuse kohaldamisel, siis käesolevas analüüsis sellel temal rohkem ei peatuta.

Eluaegse vangistusega karistatud isik võib taotleda enda vabastamist või karistuse kergendamist armuandmise korras Vabariigi Presidendilt. Põhiseaduse § 78 punkti 19 kohaselt vabastab Vabariigi President süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendab karistust⁸. Juhul kui armuandmispalvet ei rahuldata, vaatab korduva armuandmispalve samas kuriteosjas komisjon uuesti läbi üldjuhul pärast aasta möödumist eelmise palve rahuldumata jätmisest⁹. Palve esitamisele ei ole eelnevalt kohustuslikku vangistuse tähtaega, mis peab olema ära kantud.

Statistika

Eluaegse vangistusega karistatud isikud

Eluaegsed vangid Eestis saab jagada kaheks:

- isikud, kellele mõistetud surmanuhtlus on asendatud eluaegse vangistusega;
- isikud, kellele on eluaegne vangistus mõistetud pärast Eestis surmanuhtluse kaotamist.

Praegu viibib Eestis vanglates 36 jõustunud kohtuotsusega eluaegse vanglakaristuse saanud isikut. Neist 17 isikule mõisteti algul surmanuhtlus, mis hiljem asendati eluaegse vangistusega; 19 isikule mõisteti kohe eluaegne vangistus. Kohtuotsusega kinnitatud surmanuhtlus viidi viimast korda täide 1991. aastal¹⁰.

Harju maakohus mõistis 20. aprillil 2010 eluaegse vangistuse Oleg Kozlovile. 26. oktoobril 2010 jättis ringkonnakohus selle jõusse, kuid otsus pole veel jõustunud.¹¹ Järgnevas statistikas teda ei arvesse ei võeta.

Põhiline osa eluaegsetest vangidest viibib vanglas alates 1990. aastatest. 27 isikut on praeguseks vanglas viibinud enam kui kümme aastat, sh 15 isikut enam kui viisteist aastat. Vanglas on surnud üks eluaegne vang (Mais Avetisjan, kes 1999. aastal pani toime kaksikmõrva ja haiguse tõttu suri 65-aastasena 2003. aastal).

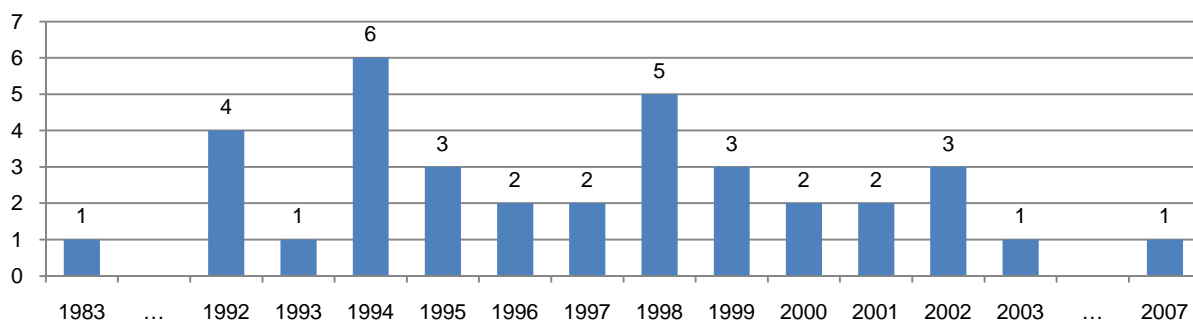
⁷ Ernits, M., Pikamäe, P. jt (1999). Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn: Juura; lk 154, põhjendus § 81 juures.

⁸ RT I, 28.06.2007, 43, 311.

⁹ Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007 käskkirja nr 13 „Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine“ punkt 12. RTL, 08.02.2007, 13, 201.

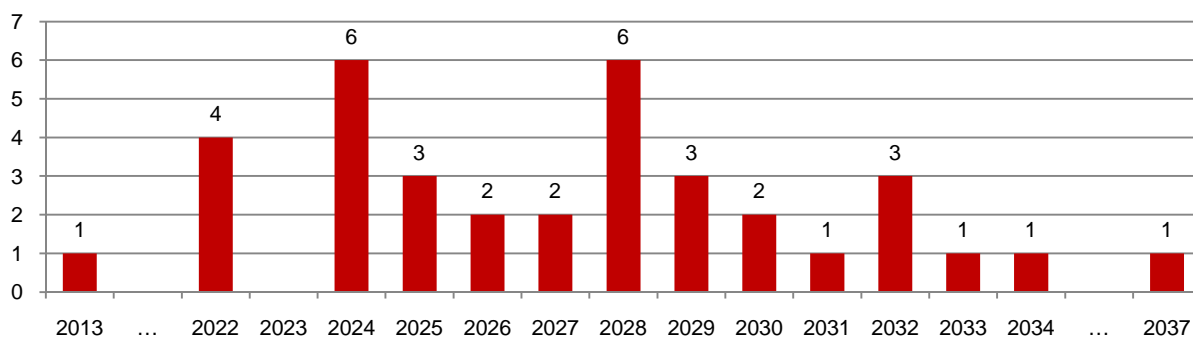
¹⁰ Hukati Rein Oruste, kes oli süüdi mõistetud 18 kuriteos; sh kahe inimese tapmises.

¹¹ Seisuga 28. oktoobril 2010. Praegu 40-aastane Kozlov oli enne viimast otsust 8 korda kriminaalkorras karistatud ja viibib vahi all 6. maist 2009. Ta tappis 2007. aasta mais mõnepäevase vahega kokku 3 inimest, sh 2 inimest ühe sündmuse käigus.

Joonis 1. Praegu eluaegset vanglakaristust kandvate vanglasviibimise algusaasta (isikute arv)

Vanglast ennetähtaegse vabanemise võimalust võib kohus hakata kaaluma KarS järgi 30 aastat pärast vangistuse algust. Eluaegsest vangistusest tingimisi ennetähtaegset vabastamise esimesed materjalid edastaks vangla kohtule 2013. aastal, järgmised aga mitte enne 2022. aastat. Juhul kui lühendada ennetähtaegselt vabastamise taotlemise võimaluse tähtaega 25 aastale, tekiks real eluaegsetel vangidel see võimalus alates 2017. aastast

Joonis 2. Praegu eluaegset vanglakaristust kandvate isikute võimalus taotleda enda ennetähtaegset vabastamist (isikute arv)

Kõik eluaegsed vangid kannavad karistust seoses tahtliku tapmisega raskendavil asjaoludel (KrK § 101) või mõrvaga (KarS § 114). KrK alusel on eluaegne vangistus mõistetud (või varem määratud surmanuhtlus sellega asendatud) 34 isikule; KarS alusel on eluaegne vangistus mõistetud kahele isikule, kellest üks viibib vanglas 2003. ja teine 2007. aastast¹².

Valdav enamus eluaegseid vange (30 isikut) on tapnud mitu inimest või püüdnud seda teha:

- 14 isikut on tapmise või tapmiskatse toime pannud korduvalt (kuid mitte ühe ja sama sündmuse käigus)¹³;
- 8 isikut on ühe ja sama sündmuse käigus tapnud mitu inimest või püüdnud seda teha¹⁴;
- 8 isikut on tapmise või tapmiskatse toime pannud korduvalt, kusjuures neist vähemalt ühe sündmuse käigus tapnud või püüdnud tappa mitu inimest¹⁵.

Kõige enam tapmisi ja tapmiskatseid on toime pannud Juri Ustimenko, kes 2002. aasta kevadel erinevate sündmuste käigus tappis püstolilasuga pähe 5 inimest ja püüdis samal viisil tappa 2 inimest.

¹² Lisaks mõistis Tai kohus Eestist pärit Jaanus Mõõgale 2004. aastal surmanuhtlus tapmise organiseerimise eest, mis seal 2005. aastal asendati eluaegse vangistusega. Hiljem asendati eluaegne vangistus armuandmise korras tähtajalise vangistusega 32 aastat. Mõök kannab praegu karistust Eestis.

¹³ Isik on süüdi mõistetud KrK § 101 p 8 või KarS § 114 p 4 järgi.

¹⁴ Isik on süüdi mõistetud KrK § 101 p 5 või KarS § 114 p 3 järgi.

¹⁵ Isik on süüdi mõistetud KrK § 101 p 5 ja p 8 ja/või KarS § 114 p 3 ja 4 järgi.

Lisaks tapmisele on pooled eluaegsed vangid (18 isikut 36-st) enne praegust vangistust toime pannud muid raskeid vägivallakuritegusid¹⁶:

- 2 isikut üliraske kehavigastuse tahtliku tekitamise (sh 1 isik ka röövimise);
- 5 isikut vägistamise (sh 1 isik ka röövimise);
- 11 muud isikut röövimise (kokku on röövimise toime pannud 13 isikut).

Vaid 6 eluaegset vangi kokku 36-st pole toime pannud tapmist või tapmiskatset mitme isiku suhtes (kas korduvalt või ühe ja sama sündmuse käigus). Samas on neist 5 isikut toime pannud muid raskeid kuritegusid (neid isikuid arvestati ka eelmises lõigus):

- 1 isik üliraske kehavigastuse tekitamise ja röövimise;
- 1 isik vägistamise ja röövimise;
- 2 isikut vägistamise;
- 1 isik röövimise.

Ainult üks isik (Rene Vainik) kannab karistust ühe inimese tapmise eest ning samas polnud enne praegust vanglakaristust kohtulikult karistatud. 1996. aastal pussitas ja lõi ta raha saamise eesmärgil üksikut vanainimest.

Muud eluaegsete vangide poolt toime pandud kuriteod on kõige sagedamini olnud seotud varguse, vara hävitamise või tulirelva ebaseadusliku käitlemisega (osa isikuid on toime pannud erinevat liiki kuritegusid, k.a eespool loetletud vägivallakuriteod):

- 11 isikut on toime pannud salajase või avaliku varguse (KrK § 139 ja § 140);
- 6 isikut on toime pannud vara tahtliku hävitamise või rikkumise (KrK § 144);
- 12 isikut on toime pannud tulirelva ebaseadusliku käitlemisega seotud kuriteo (KrK § 207).

Enne praegust vanglakaristust polnud vaid kolm isikut varem Eestis kriminaalkorras karistatud (Juri Ustimenko, Rene Vainik, Rainar Roos). Roos tappis 1999. aastal oma elukaaslase ja paariaastase poja.

Enamik eluaegsetest vangidest pani tapmise või tapmised toime alkoholihoobes ning tegutses üksinda.

Armuandmine

Kahe algul surma mõistetud isiku ja (Oleg Pjatnitski ja Mihhail Talõšanov) surmanuhtlus asendati Vabariigi Presidendi 05.03.1993 otsusega nr 57 eluaegse vanglakaristusega.

Vabariigi Presidendi 31.10.2001 otsusega nr 264 asendati Mihhail Talõšanovile mõistetud eluaegne vangistus 20-aastase vanglakaristusega. Kui süüdimõistetu eluaegne vangistus on muudetud tähtajaliseks vangistuseks, hakkavad tema karistuse osas tingimisi ennetähtaegse vabastamise kohta kehtima üldised reeglid, mis kõigile tähtaegse vangistusega karistatud süüdimõistetutele. Talõšanov vabastati vanglast ennetähtaegselt 17.11.2008 ja saadeti Venemaale.

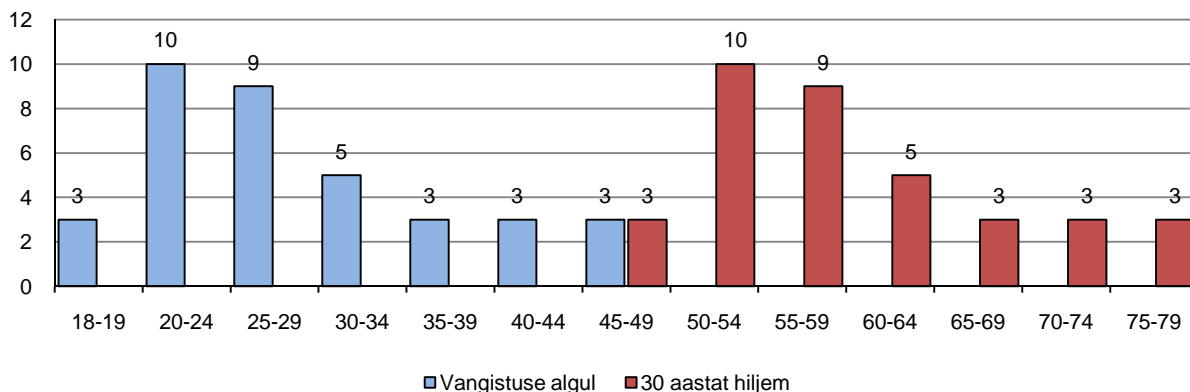
Eluaegsete vangide vanus, haridus ja kodakondsus

Eluaegsete vangide vanuse mediaan vangistuse algul oli 27 aastat ja aritmeetiline keskmine 30 aastat, mis on lähedane tähtajalisest vangistusest vabanenute keskmisele vanusele.¹⁷

Vanglast ennetähtaegse vabanemise võimalus tekiks praeguse seaduse järgi 30 aastat pärast vangistuse algust – enamik vange on selleks ajaks vähemalt 50 aastat vanad.

¹⁶ Siinkohal pole arvestatud võimalikke juba eluaegse vangistuse kandmise ajal toime pandud kuritegusid.

¹⁷ Tapmise või mõrva eest tähtajalisest vangistusest 2008. aastal vabanenud 113 isiku vanuse mediaan vangistuse algul oli 31 aastat ja aritmeetiline keskmine 33 aastat; sealjuures oli korduvalt või mitu inimest tapnud isikute (neid oli 16) vanuse mediaan 27 aastat. Vangistuse algul vähemalt 50-aastastest isikutest oli üks 53-aastane isik tapnud korduvalt ning üks 59-aastane isik tappis kaks isikut sama sündmuse käigus.

Joonis 3. Praegu eluaegset vanglakaristust kandvate isikute vanus vangistuse alguses ja 30 aastat hiljem (isikute arv igas vanuserühmas)

Eluaegsete vangide keskmine vanus (mediaan) on praegu 42 aastat. Kõige noorem on 29-aastane Juri Ustimenko ja kõige vanem 59-aastane Arnold Jürisoo. Kõrgharidus on Sergei Krjanovil (46-aastane) ja lõpetamata kõrgharidus Boriss Barmotiniil (56-aastane), ülejäänutel on enamasti keskhariidus.

Eluaegsetest vangidest 18 on määratlemata kodakondsusega, 15 Eesti kodanikud ja 3 Venemaa kodanikud.

Kuriteod, mille eest saab karistada eluaegse vangistusega

Viimase kahekümne aasta jooksul kokku on eluaegse vangistusega karistatavatest kuritegudest kõige sagedamini registreeritud mõrvu, seda eriti 1990. aastatel. Viimastel aastatel on esikohale tõusnud suure varalise kasu eesmärgil või kuritegeliku ühenduse poolt toime pandud narkokuriteod (KarS § 184 lg 2¹), kuid seni on eluaegset vangistust kohaldatud vaid mõrva eest.¹⁸

Tabel 1. Registreeritud kuritegude arv kuriteoliikides, mille puhul saab määrata eluaegset vangistust (arvestatud aastaid, mil see võimalus on olnud)*

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
§ 89	Inimsusvastane kuritegu		2			2		
§ 90	Genotsiid							
§ 95	Tsiviilelanikkonna vastu suunatud sõjategevus							
§ 96	Sõjapidamisvahendite ebaseaduslik kasutamine tsiviilelanike vastu							
§ 114	Mõrv	41	23	19	12	20	16	31
§ 184 lg 2 ¹	Narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine				3	1	42	71
§ 185 lg 3	Narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmine nooremale kui 18 a. isikule				2	7		1
§ 231 lg 1	Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevus					1		
§ 232 lg 1	Riigireetmine							2
§ 234 ¹	Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine							
§ 237 lg 1	Terrorikuritegu	1			2			
§ 237 ¹	Terroristlik ühendus							
§ 244	Rünne kõrge riigiametniku elule ja tervisele							
§ 246	Rünne rahvusvaheliselt kaitstud isiku elule ja tervisele		1					
§ 405 lg 3	Plahvatuse tekitamine	1		5	3	11	7	9

* Justiitsministeeriumi andmed, v.a § 184 lg 2¹ osas, kus on kasutatud politsei- ja piirivalveameti andmeid

¹⁸ Nt 2008. ja 2009. aastal oli KarS § 184 lg 2¹ alusel mõistetud maksimaalne karistus 9 aastat vangistust.

Eluaegse vangistuse kohaldamine teistes Euroopa riikides

Kuriteod, mis võivad kaasa tuua eluaegse vangistuse

Eluaegne vangistus on võimalik määrata enamikus Euroopa riikides. Niisugune sanktsioon puudub või seda ei kohaldata Norras ja Islandil ning reas lõunapoolsetes Euroopa riikides: Hispaanias, Portugalis, Andorras, Horvaatias, Bosnias ja Hertsegoviinas, Serbias, Sloveenias.¹⁹

Eluaegse vangistuse olemasolu või puudumise põhjal ei saa teha otseselt järeldusi eri riikides kohaldatavate reaalsete karistuste pikkuste kohta, kuna eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise tingimustes ja tähtajalise vangistuse maksimumpikkuses on riikide vahel suuri erinevusi. Tähtajalise vangistuse maksimumpikkus kuriteo toimepanemisel raskendavatel asjaoludel või mitme kuriteo eest karistuste liitmisel on valdavas enamikus Euroopa riikides vähemalt 20 aastat.²⁰

Mitmes riigis (Soome, Saksamaa, Ühendkuningriik, Iirimaa, Itaalia) on teatud liiki kuritegude puhul (mõrv, mõnes riigis ka inimsusevastased ja sõjakuriteod) eest automaatselt ette nähtud eluaegne vangistus, ilma et kohtunikul oleks võimalust määrata tähtajaline vangistus. Sellisel juhul on eluaegsete vangide osakaal vangide hulgas suhteliselt suur (eriti Ühendkuningriigis), mis aga ei tarvitse tähendada seda, et realselt pikka aega vanglas viibivate isikute osakaal oleks teistest riikidest oluliselt suurem.

Ülaltoodud põhjustel ei anna ainuüksi informatsioon kehtivatest seadustest ning andmed eluaegsete vangide arvust adekvaatset pilti reaalse vangistuse kestusest eri riikides. Viimast näitajat rahvusvahelistes statistikakogumikes esile ei tooda ning ülevaatlikud andmed tegelikult vanglas veedetud aja kohta seetõttu puuduvad. Lisas 2 tuuakse näiteid üksikute riikide kohta, mille puhul on olemas andmed realselt vangis viibitud ajast.

Eluaegset vangistust on niisuguse sanktsiooni olemasolul reeglina võimalik määrata mõrva eest ning mõnedes riikides ka muude kuritegude eest (nt terrorism, inimsusevastased kuriteod, riigireetmine, rünne kõrge ametiisiku vastu).

Ennetähtaegse vabastamise tingimused

Enamik eluaegset vangistust kasutavaid Euroopa riike näeb ette võimaluse vabastada süüdimõistetu teatud aja möödudes vangistuse algusest ennetähtaegselt vanglast, juhul kui kohus peab seda süüdimõistetu senist käitumist ja riskiprognosi arvestades võimalikuks.

Ennetähtaegselt vabastamise taotlemise võimalus võib mõnes riigis erandjuhul tekkida juba 10 aasta möödumisel (nt Šveits²¹) ning enamikus Euroopa riikides ei ületa see tähtaeg 20 aastat; samas võib väga raskete kuritegude puhul olla nõutav pikema vangistuse ärakandmine.²²

Suhteliselt leebe on praktika kõigis Põhjamaades:

- Norras eluaegne vangistus puudub ning Island seda realselt ei kohalda, ehkki seaduses see võimalus on (tähtajalise vangistuse ülemmäär on vastavalt 21 aastat ning 16 aastat)²³;
- Rootsis on ennetähtaegse vabastamise võimalus 10 aasta järel;
- Soomes ja Taanis on ennetähtaegne vabastamine võimalik 12 aasta järel.²⁴

¹⁹ Kristoffersen, R. (2010). (ed.) Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2004–2008. Correctional Service of Norway Staff Academy. Oslo. http://www.kvv.se/upload/Informationsmaterial/Correctional_Statistics_2004-2008.pdf ; Aebi, M. ja Delgrande, N. (2010). SPACE I. Survey 2008. Council of Europe Annual Penal Statistics. Strasbourg: Council of Europe. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/1PC-CP\(2010\)07_E%20SPACE%20Report%20I.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/1PC-CP(2010)07_E%20SPACE%20Report%20I.pdf) (21.09.2010)

²⁰ Erinevatest allikatest (ei tarvitse alati kajastada praegust seisut) saadi andmeid 34 riigi kohta, millest kolmes on vangistuse maksimaalne pikkus ühe kuriteo eest või karistuste liitmisel 14–16 aastat, 16 riigis 20–24 aastat ning 15 riigis vähemalt 25 aastat. Allikad: üksikute riikide kriminaalkoodeksid, <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (14.10.2010).

²¹ Schweizerisches Strafgesetzbuch. http://www.admin.ch/ch/d/sr/311_0/index.html (15.10.2010)

²² Riikide loetelud siin ja edaspidi ei tarvitse olla täielikud, kuna kõikide riikide kohta andmed puuduvad.

²³ The General Civil Penal Code. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf> ; The Icelandic Civil Penal Code. <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=2437> (13.10.2010)

²⁴ Kristoffersen, R. (2010); Taani justiitsministeeriumilt 12.10.2010 saadud informatsioon.

Üsna pikk on ennetähtaegse vabastamise miinimumtähtaeg mitmes Ida- ja Kesk-Euroopa riigis:

- Lätis, Poolas, Valgevenes, Venemaal 25 aastat²⁵;
- Eestis ja Slovakkias 30 aastat²⁶;
- Ukrainas 38 aastat²⁷.

Euroopa Liidu riikidest puudub ennetähtaegselt vabastamise võimalus Leedus ja Hollandis ning seda saab taotleda ainult armuandmise korras (tähtajalise vangistuse ülemmäär neis riikides on 20 aastat). Leedus on varasema karistuse kandmata jäänud osa ja uue karistuse liitmisel võimalik mõista tähtajaline vangistus kuni 25 aastat.²⁸

Eluaegsete vangide arv eri riikides

Euroopa riikides vanglas viibivate isikute kohta koostab regulaarseid ülevaateid Lausanne ülikool koostöös Euroopa Nõukoguga. Viimased, 2010. aasta märtsis avaldatud andmed kajastavad olukorda 2008. aastal – vt tabel lisas 1. Andmed on olemas 44 riigi kohta, millest 37 riigis on eluaegne vangistus realselt kasutusel või on see seaduste kohaselt võimalik; nelja riigi kohta andmed puuduvad.²⁹

Eluaegsete vangide osakaal süüdi mõistetud vangide üldarvust oli 2008. aastal enamikus riikides (21 riiki 37-st) alla kolme protsendi.

- Eestis oli vastav näitaja 1,4%, mis oli võrdne Euroopa keskmisega (mediaan) ning lähedane mitme Ida-Euroopa riigi (Moldova, Leedu, Makedoonia, Bulgaaria, Aserbaidžaan) tasemega.
- Suhteliselt madal oli eluaegsete vangide osakaal Tšehhi Vabariigis, Poolas, Hollandis, Rumeenias ja Gruusias (0,2...0,5%).
- Kõige suurem oli eluaegsete vangide osakaal Ühendkuningriigis (12...18%; k.a. määramata tähtajaga vangid), millele järgnesid Kreeka, Iirimaa ja Türgi (7...19%).

Erinevate riikide võrdluses ei seostu eluaegsete vangide arv 100 000 elaniku kohta ja nende osakaal vangide üldarvust kuigivõrd tapmiste arvuga 100 000 elaniku kohta; samas on suhteliselt kõrge tapmiste tasemega riikides (nt Venemaa, Balti riigid) vangide üldarv 100 000 elaniku kohta Euroopa keskmisest suurem.³⁰

Rahvusvaheline koondandmestik eluaegsete vangistusega karistatud isikute poolt tegelikult vanglas veedetud aja kohta puudub. Üsikut riikide kohta olemas olevate andmete põhjal võib öelda, et ennetähtaegselt vabastatute keskmine vanglas viibimise aeg eri riikides ja eri aastatel on jäänud enamasti vahemikku 12 kuni 22 aastat.

Ühendkuningriigis, kus eluaegset vangistust kasutatakse teistest riikidest märksa laialdasemalt, on mittekohustuslikus korras (vt lähemalt lisas 2) eluaegse karistuse saanud isikute keskmine vanglas viibimise aeg olnud kõige vähem 6 aastat (2005. aastal vabanenud) ning viimastel aastatel 9–11 aastat. Kohustusliku eluaegse vangistuse puhul on sama näitaja olnud valdavalt vahemikus 13–16 aastat ja 2009. aastal vabanenute puhul 17 aastat.³¹

²⁵ Läti ja Venemaa: kriminaalkodeks, <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (03.11.2010); Valgevene: Samoseiko, N. (31.03.2010), http://www.belta.by/ru/person/interview/i_510428.html (03.11.2010); Poola: http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment (03.11.2010)

²⁶ Slovakkia: http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment (03.11.2010)

²⁷ Silajeva, A. (25.05.2009). <http://www.mediaport.ua/news/city/63352> (03.11.2010).

²⁸ Criminal Code Criminal Code. Republic of Lithuania. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=366707&p_query=&p_tr2=# (14.10.2010); Tak, Peter J.P. (2003). The Dutch criminal justice system. Second revised edition. Onderzoek en beleid 205. Wetenschappelijk Onderzoeken Documentatiecentrum. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/w00205-the-dutch-criminal-justice-system-organization-and-operation.aspx> (14.10.2010); informatsioon Leedu justiitsministeeriumilt (29.09.2010) ja Floris van Laanenilt (Tilburgi ülikool, 30.09.2010).

²⁹ Aebi, M. ja Delgrande, N. (2010).

³⁰ Vt sama allikas, lk 47.

³¹ <http://www.justice.gov.uk/publications/prisonandprobation.htm> (21.09.2010)

Eesti olukord teiste riikide taustal

Eestis eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise tähtaja lühendamise kaalumisel pakuvad huvi eeskätt riigid, kus see tähtaeg on lühem. Siinjuures peab arvestama erinevate teguritega: kuritegevuse tase (tapmiste arv), tähtajalise ja eluaegse vangistuse mõistmise tingimused (kas eluaegne vangistus on mõrva puhul ainuke võimalik karistus), eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise võimalused, reaalne vanglas viibimise aeg. Esmajoones pööratakse tähelepanu Põhjamaadele, kus eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise tähtaeg on suhteliselt lühike (Soome, Taani ja Rootsi). Võrdluseks tuuakse näiteid riikidest, kus vabastamise tingimused on karmimad.

Rootsis ja Taanis on tapmiste arv olnud väike (suurusjärgus üks juhtum 100 000 elaniku kohta aastas), Soomes on see näitaja olnud viimastel aastatel 2–3 juhtumit 100 000 elaniku kohta. Eesti tase oli neist 1990. aastate keskel koguni üle 20 korra kõrgem ning on veel jätkuvalt enam kui kolm korda kõrgem.³² Kui eeldada, et korduvalt tapnud isiku poolt toime pandud või mitme ohvriga mõrvade (just selliste kuritegude eest kannab karistust valdav enamik Eesti eluaegseid vange) osakaal kõigist tapmistest ei erine riikide vahel oluliselt ning karistuspraktika oleks sarnane, peaks Eestis eluaegseid vange olema sama elanike arvu suhtes mitu korda rohkem kui nimetatud riikides. Tegelikult on erinevused Soome ja Rootsi märksa väiksemad: eluaegseid vange on 100 000 elaniku kohta Eestis 2,8; Soomes 2,7 ja Rootsis 1,7 ning Taanis 0,3 – seega on Eestis eluaegset vangistust ka väga kõrge kuritegevuse perioodil kohaldatud suhteliselt harva, võrreldes Soome ja Rootsi.³³

Võib teha järelduse, et Soomes ja Rootsis on eluaegne vangistusega karistatud isikutest enamik karistatud niisuguste kuritegude eest, mille puhul Eestis on mõistetud tähtajaline vangistus. Taanis on kriteeriumid eluaegse vangistuse mõistmisel ilmselt olnud Eestile lähedasemad. Soomes on eluaegsete vangide arvu suurendanud asjaolu, et eluaegne vangistus ongi ainuke võimalus mõrva eest. Viimastel aastatel eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabanenud on Soomes vanglas viibinud keskmiselt 12–13 aastat ning vaid üks isik on vangistuses viibinud üle 15 aasta (praeguseks 18 aastat). Rootsis ja Taanis on viimastel kümnenditel teadaolevalt vaid paar isikut viibinud vangistuses enam kui 25 aastat³⁴. Taanis vabastati 2006. ja 2007. aastal eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt kokku 3 isikut, kes olid vanglas viibinud 10, 15 ja 16 aastat (vangistusest 10 aasta järel vabanenud isik oli enne seda karistust eluks ajaks vangli mõistetud mõrva eest ja vabanes armuandmisega 14 aasta järel, vabanemise järel pani ta toime röövimise ja läks uusti eluaegset vangistust kandma, millest vabanes taas ennetähtaegselt)³⁵.

Mõrva eest karistamise võimalusi eri riikides (Holland, Inglismaa ja Wales, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa) kirjeldavad Jehle ja Wade (2006). Näitena tuuakse armukadeduse motiivil toime pandud etteavatsetud mõrv võõrasse korterisse tungimisega, mis lavastatakse mõrva motiivi varjamiseks vargusena. Niisuguse kuriteo eest on ainuvõimalik eluaegse vangistuse määramine Inglismaal ja Walesis (ennetähtaegse vabastamise võimalus mitte enne 15 või 20 aastat) ning Saksamaal (ennetähtaegse vabastamise võimalus mitte enne 15 aastat); teistes riikides on see üks võimalustest tähtajalise vangistuse kõrval. Prantsusmaal tuleks eluaegse vangistuse korral vanglas viibida vähemalt 18 aastat; Hollandis oleks tõenäoline pigem tähtajaline vangistus (eluaegne vangistus määratakse reeglina vaid mitme isiku tapmisel); Poolas oleks karistuseks vangistus 8–15 aastat, 25 aastat või eluaegne vangistus ning Rootsis vangistus 10 aastat või eluaegne vangistus – milline neist variantidest on kõige tõenäolium, pole autorite sõnul võimalik öelda.³⁶ Eestis saaks kirjeldatud juhul olenevalt juhtumi asjaoludest määrata tähtajalise vangistuse 6–20 aastat või (sh juhul kui isik on varem tapnud) eluaegse vangistuse.

Ülaltoodud näidetest võib järeldada, et tulenevalt eluaegse vangistuse mõistmise erinevatest tingimustest on eluaegsete vangide arv ja koosseis vanglates eri riikides üsna erinev. Eesti olukord on tapmiste arvu arvesse võttes mõneti sarnane väga harva eluaegset vangistust kohaldavale Tšehhi Vabariigiga, kus on 33 eluaegset vangli (rahvaarv ligi 8 korda suurem) ja Hollandiga, kus on 23 eluaegset vangli (rahvaarv 12 korda suurem). Eesti suhteliselt suur eluaegsete vangide arv nende riikidega võrreldes seondub väga kõrge tapmiste tasemega 1990. aastatel, mil 100 000 elaniku kohta oli Eestis tapmisi üle kümne korra enam kui Tšehhi Vabariigis ja Hollandis.

³² Tuginetakse surmapõhjuste statistikale, milles arvestatakse tahtliku vägivalga tagajärjel hukkunuid. Eestis oli sama näitaja Statistikaameti (2010) andmetel kõige kõrgem 1994. aastal (29 ohvrit 100 000 elaniku kohta); 2009. aastaks oli see langenud tasemele 6,1. Eestiga lähedane tase on EL riikidest olnud vaid Lätis ja Leedus, kus arengud on olnud sarnased.

³³ Arvutused põhinevad eluaegsete vangide arvul, mis on näidatud lisas 1.

³⁴ Soome kohta vt lisas 2. Wikipedia andmetel on Rootsi keskmise vanlas viibimise aeg olnud 20–22 aastat ja Taanis kuni 16 aastat.

³⁵ Informatsioon Taani justiitsministeeriumilt (07.10.2010).

³⁶ Jehle, J. M., Wade, M. (2006). Coping with Overloaded Criminal Justice Systems. Berlin: Springer.

Eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise võimalus on Tšehhi Vabariigis 20 aasta möödumisel³⁷; Hollandis aga vaid armuandmise korras, mida rakendatakse väga harva (viimati 2009. aastal parandamatult haige isiku suhtes, kes suri mõne nädala jooksul pärast vabanemist)³⁸.

Soomes ja Rootsis kohaldatakse eluaegset vangistust Eestiga võrreldes kergematel juhudel ja tapmiste arvuga võrreldes sagedamini, kuid tapmiste arv on seal märksa väiksem. Seetõttu ei oleks õige viia ennetähtaegse vangistuse miinimumtähtaega sedavõrd madalaks kui neis riikides – see ei oleks sobivas proportsioonis tähtajalisest vangistusest vabastamise tingimustega (mis omakorda tooks kaasa vajaduse need ümber vaadata³⁹) ning Eestis tapmiste suurt arvu arvestades kaasneks ilmselt eluaegse vangistuse mõistmise sagenemine.

Toodud näidete põhjal võib kaaluda Eestis eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise miinimumtähtaja alandamist 25 aastale, kuid mitte enam. Suur tapmiste arv ei luba Eestis vähemasti esialgu järgida meist madalama kuritegevusega riikides eluaegsete vangide ennetähtaegseks vabastamiseks kehtestatud tingimusi.

³⁷ Tšehhi Vabariigi justiitsministeeriumilt Avo Üprusele saadetud informatsioon 12.10.2009.

³⁸ Informatsioon Floris van Laanenilt 30.09.2010.

³⁹ Tähtajalist vangistust kestusega 10 aastat või enam kandis 2009. aasta lõpul 316 isikut. Vt: Kuritegevus Eestis 2009 (2010). Tallinn: Justiitsministeerium; lk 86.

Kaalutlused eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabastamise tähtaja lühendamisel

Ennetähtaegse vabastamise tähtaja lühendamist toetavad argumendid

1. Rahvusvaheline praktika. Enamikus Euroopa riikides on võimalik eluaegsest vangistusest vabanemist taotleda lühema aja järel kui 30 aastat.
2. Vältimatu pikk karistusaeg vanglas vähendab kinnipeetava motivatsiooni end ette valmistada eluks vabaduses. Lühema vangistusaja puhul on võimalik paremini säilitada isiku erialaseid oskusi. Kolmkümmend aastat kestval vangistusel puudub lühema vangistusega võrreldes täiendav positiivne mõju; pigem võib see isiku heitumust ja ühiskonnast võõrandumist süvendada ning raskendada kohanemist vabaduses.
3. Vabaduses kohanemise eeldused on paremad noorematel, kes on veel tööeas ja kelle tervis ei ole vanadusest tingituna kehv (juhul kui vanglas on selleks eeldused loodud, et süüdimõistetu pärast pikaajalist vangistust vabanedes suudab kohaneda). Nooremas eas vabanedes paranevad eeldused jätkata vanemas eas elu sotsiaalse kodanikuna.
4. Väheneb lõhe tähtaegse vangistuse ülempiiri ja eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise alampiiri vahel. Esimese astme kuriteo puhul on tähtajalisest vangistusest ennetähtaegse vabastamise võimalus kahe kolmandiku karistusaja ärakandmisel (maksimumkaristuse 20 aastat puhul 13 aastat ja 4 kuud) – seega oleks ka eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamise miinimumtähtaja alandamisel 25 aastale see suurusjärgu võrra kõrgem kui tähtajalisest vangistusest ennetähtaegselt vabastamisel. Eluaegsesse vangistusse mõistmise lävi jääks ikkagi suhteliselt kõrgeks ning niisugune karistus jääks tõenäoliselt ka edaspidi harva kohaldatavaks.
5. Eluaegse vangistusega karistatud isikute arv on väike ja iga juhtumit saaks põhjalikult kaaluda. Võib arvata, et sugugi mitte kõiki ei vabastataks esimese taotluse alusel, arvestades nende väga rasket kriminaalset tausta. Eluaegsest vangistusest vabastatavate isikute arv jääks igal juhul sedavõrd väikseks, et nendega tegelemine vabastamiseks ettevalmistamisel ja väljaspool vanglat ei suurenda oluliselt üldist koormust vanglatele ja kriminaalhooldusametnikele.
6. Kulu ühiskonnale on eduka kohanemise korral (kui isik tööd saab) väiksem kui vanglas. Samas on esmatähtis ühiskonna turvalisuse tagamine ning võimalik rahaline kokkuhoid ei oma iseseisva argumendina selle kõrval tähtsust; pealegi on vanglakulude kokkuhoid eluaegsete vangide väikese arvu tõttu suurel määral arvestuslik ning samal ajal kriminaalhooldusametnike töökoormuse kasvades ei tarvitsegi seda olla.⁴⁰
7. Võimalikud probleemid ennetähtaegselt vabastamisel (vt järgmises osas) ei takista tähtaja lühendamist, kui täidetakse mh järgmised tingimused:
 - eluaegset vangistust kandvate isikute ennetähtaegset vabastamise arutamisel on tagatud nõuetekohane ja mitmekülgne riskide hindamine ning vajadusel viiakse läbi täiendav põhjalik psühhiaatriline läbivaatus;
 - informeeritakse eluaegsete vangide ohvreid või nende omakaid ja vajadusel pakutakse neile nõustamist (eluaegse vangistuse mõistmisel on ohvrile või tema omastele lubatud või nad loodavad, et kurjategija viibib vanglas kogu elu – ennetähtaegselt vabastamisel see lubadus tühistatakse; tähtajalise vangistuse korral teavad nad aga algusest peale, et kurjategija vabaneb ning selleks on võimalik valmistuda);
 - seadusemuudatuste jõustamisel arvestatakse praegustel eluaegsetel vangidel tekkivaid võimalusi taotluste esitamiseks (tuleb vältida olukorda, kus mõni süüdimõistetu saaks hakata esitama pretensioone seoses erinevate võimalustega ennetähtaegset vabanemist taotleda);
 - arvestatakse vabastamisaotluste võimaliku koondumisega kindlatele aastatele (nt möödub 2017. aastal neljal eluaegsel vangil 25 aastat vangistuse algusest).

⁴⁰ Praegu maksab ühe isiku kinnipidamine vanglas keskmiselt ligi 16 000 krooni kuus (ei ole võimalik arvestada kulu eraldi ainult eluaegsete vangide puhul, kelle puhul lisanduvad mh täiendavad ekspertiisikulud) ning viie aasta jooksul ligi 960 000 krooni, kuid tingituna vanglate suurtest püsikuludest ei tähenda ühe isiku vabastamine otseselt sellist kokkuhoidu.

Ennetähtaegse vabastamise tähtaja lühendamisega ja eluaegsete vangide vabastamisega kaasnevad võimalikud probleemid

8. Individuaalne risk iga kurjategija puhul pole statistika alusel kindlalt prognoositav, ehkki statistiliselt on tapjate retsidiivsus suhteliselt madal. Tuleb arvestada, et kuigi välisriikides läbi viidud uuringud eluaegsest vangistusest vabanenute retsidiivsuse kohta näitavad nende madalat retsidiivsust, on põhiosa vaatluse all olnud isikuist saanud karistuse ühe isiku tapmise eest (erinevalt Eestist, kus valdav osa eluaegseid vange on tapnud mitu isikut) ning pole teada, kui võrd on mitmekordseid tapjaid üldse vabastatud ja milline on olnud nende retsidiivsus – seega ei tarvitse tavalised retsidiivsuuuringud anda adekvaatset pilti korduvalt tapnud isikute retsidiivsusest. Sama probleem on äsja Eestis läbi viidud retsidiivsuuuringuga⁴¹, kus vaatluse all olid tähtajalisest vangistusest vabanenud tapjad (uuringus ei selgitatud eraldi korduvate tapjate retsidiivsust, kuid nende väike arv ei lubakski järeldusi teha⁴²). „Rahustav“ statistika tapjate üldiselt madalast retsidiivsusest ei tarvitse kehtida üksikjuhtumite korral, eriti korduvtapjate puhul (vt näide punktis 11).
9. Süüdimõistetud võivad end hästi kontrollida kinnises asutuses, kus on tagatud pidev järelevalve nende käitumise üle ning nõustamine, kuid kontrolli leevenemine võib seda olukorda oluliselt muuta väljaspool vanglat. Hoolimata eluaegse vangi käitumisest vanglas ei ole võimalik kindlalt ennustada tema vabastamisega kaasnevaid riske, kus ta vabaduses nt alkoholihoobes võib kontrolli enda üle kaotada ja toime panna uue raske kuriteo.
10. Teistes riikides läbi viidud uuringud ning ka Eesti retsidiivsuuuring näitavad, et retsidiivsusrisk on seda suurem, mida suurem on isiku vanglakaristuste arv.⁴³ Eluaegsetest vangidest peaaegu kõik on varem karistatud tapmise või muu raske vägivallakuriteo eest ning on varem vangis viibinud.⁴⁴
11. Statistiline tõenäosus uut kuritegu toime panna väheneb vanuse suurenemisega, kuid ei saa rääkida teatud vanusepiirist, millest alates retsidiivsus langeks järsult – uue kuriteo risk jääb arvestatavaks ka suhteliselt eakate kurjategijate seas.⁴⁵ Juhul kui kõik eluaegsed vangid vabastataks 25 aasta möödumisel vangistuse algusest, jääks nende vanus vabanemisel valdavalt vahemikku 45–59 aastat.

Võrdluseks võib märkida, et tapmise või mõrva eest tähtajalise vangistusega karistatud ja 2008. aastal vanglast vabanenud 113 isikust olid vangistuse alguses 23% (26 isikut) vähemalt 40-aastased ja 10% (11 isikut) vähemalt 50-aastased – seega pani kolmandik tapjaid kuriteo toime vähemalt 40-aastasena (andmestikust ei ilmne vanus kuriteo hetkel, kuid valdav osa tapjaist vangistati aasta jooksul pärast tapmise toimepanemist)⁴⁶; vanuse mediaan oli 31 aastat. Eluaegse vangistusega karistatud isikute puhul on vähemalt 40-aastasena vangistatud isikute osakaal kaks korda madalam ning vanuse mediaan 27 aastat.

Seega ei tähenda kõrgem vanus, et tapmisi enam toime ei panda ning ei saa loota, et eluaegsest vangistusest vähemalt 40-aastasena (või nt 60-aastasena) vabanevate kurjategijate puhul on uue tapmise risk ainuüksi vanuse tõttu piisavalt väike. Puhtstatistiliselt (muude tingimuste samaks jäädes) on uue kuriteo toimepanemise tõenäosus seda suurem, mida nooremalt ennetähtaegse vabanemise võimalus tekib.

12. Probleemne võib olla eluaegsete vangide kõrgel tasemel ja regulaarse põhjaliku riskihindamise (sh vajadusel psühhiaatrilise ekspertiisi) läbiviimine. Praegu kuuluvad kriminoogeenseid riske hindavasse hindamisrühma sotsiaaltöötaja, psühholoog ja julgeolekuspetsialist, mis aga ei tarvitse olla piisav kõrge riskiga isikute hindamiseks. On esinenud juhtumeid, kus riskihinnang ei ole korduvtapjate puhul osutunud adekvaatseks; selle põhjuseks võib mh olla olnud mõne spetsialisti suhteliselt lühiajaline staaž töös raskete kurjategijatega.

⁴¹ Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (2010). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium.

⁴² 2008. aastal vabanenud 113 tapja hulgas oli 16 isikut, kes olid tapnud korduvalt eri aegadel või olid ühe sündmuse käigus tapnud mitu inimest (nad olid süüdi mõistetud KrK § 101 p 5 või p 8 ja/või KarS § 114 p 3 või p 4 järgi); 2007. aastal vabanenud 129 tapja seas oli neid 12.

⁴³ Ahven jt (2010), lk 24–27 ja 78.

⁴⁴ Vangistuskordade arvu kohta andmed puuduvad, kuid varasemate kuritegude puhul on valdavalt tegu olnud tapmise, röövimise, või vägistamisega, mille eest reeglina mõistetakse reaalse vangistuse.

⁴⁵ Ahven jt (2010), lk 45–46 ja 76.

⁴⁶ Tapmise või mõrva eest vangi mõistetud ja 2007. aastal vabanenud 129 isikust olid vangistuse alguses 26% (34 isikut) vähemalt 40-aastased ja 9% (11 isikut) vähemalt 50-aastased.

- 2007. aastal vabanes 15-aastasest vangistusest tingimisi 3 aastat enne tähtaega varem tapmise ja tapmiskatse toime pannud isik, kes vähem kui kaks aastat pärast vabanemist pani toime uue tapmise.
 - Vanglas läbi viidud riskihindamisel (sh eluaegse vangis suhtes) ei ole isiku ohtlikkust alati adekvaatselt kajastatud (pole piisavalt arvesse võetud isiku varasemaid kuritegusid, hindamisel on peamiselt tuginedud dokumentidele ning prognoosides ei ole kasutatud kogu teadaolevat infot, hinnangu kujundamiseks on olnud liiga vähe aega, hindajail pole olnud piisavalt kogemusi jm).
13. Põhjalik psühhiaatriline läbivaatus tuleks läbi viia juhul, kui selle vajadusele viitavad vanglas kogutud andmed või on toime pandud kuritegu oletatavalt seotud psüühikahäiretega. Regulaarse psühhiaatrilise läbivaatusega kaasneb täiendav kulu, sh väliste ekspertidena kasutatavate psühhiaatrite täiendkoolitusele ja korduvate vabastamistaotluste korral korduvatele ekspertiisidele.
14. Eluaegset vangistust kandva mõrvari vabastamine võib eriti riivata ohvrite omaste ja avalikkuse õiglustunnet. Mitu korda tahtliku tapmise toime pannud isikute süüd pole nende jaoks võimalik heastada teatud kestusega vangistusega.
- Vähe tähelepanu on pälvinud raske kuriteo ohvrite või nende omaste olukord. Puudub süsteem kannatanute informeerimiseks nende suhtes kuriteo toime pannud isiku ennetähtaegse vabastamise ettevalmistamisest ning ülevaade probleemidest, mis võivad tekkida isiku vabastamisel. Praegune ohvriabisüsteem tegeleb ohvriga vaid vahetult raske kuriteo järel.
15. Varasem vabanemine võib suurendada ohtu kättemaksuks asjaosalistele (ohver ja tema omaksed, tunnistajad, õiguskaitseametnikud), kuna kurjategija on suurema tõenäosusega selleks füüsiliselt võimeline ning asjaosalised võivad olla tema jaoks kergemini leitavad. Samas võib lühem vanglas viibimine vähendada kättemaksusoovi. Empiirilisi andmeid kättemaksujuhtumite esinemise ja nende tõenäosuse kohta pole. Juhul kui süüdimõistetul on selleks kalduvus, võib arvata, et vanglas viibimise aja jooksul see avastatakse ning vastav teave edastatakse kohtule ennetähtaegset vabastamist puudutavate materjalide hulgas.
16. Süüdimõistetu pikaajalisel ettevalmistamisel eluaegsest vangistusest vabastamiseks on probleemiks ebakindlus, kas isik üldse vabastatakse ennetähtaegse vabanemise võimaluse saabumisel või kas korduv vabastamistaotlus rahuldatakse. See raskendab sotsiaalprogrammide planeerimist. Juhul kui süüdimõistetu motiiviks programmides osaleda on usk kindlal ajal vabanemisse, kuid tema vabastamistaotlust ei rahuldata, võib see kaasa tuua pettumuse ja viha koos sellest tulenevate ohtudega.
- Niisugust riski võiks vähendada järkjärguline otsustusprotsess, kus hiljemalt üks aasta enne ennetähtaegse vabastamise võimaluse tekkimist viiakse läbi isiku seisundi esialgne hindamine, et selgitada aluseid tema vabastamiseks. Selline hindamine aitaks planeerida sotsiaalprogramme, kuid ei asendaks põhjalikku läbivaatust ennetähtaegse vabastamise otsustamise protsessis. Positiivse hinnangu korral alustatakse intensiivsema vabastamiseelse tööga. Olenemata esialgse hindamise tulemustest esitatakse kohtule vangla hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalikkuse, kinnipeetava ohtlikkuse ja tema ennetähtaegse vabastamise kohta ennetähtaegse vabastamise võimaluse saabumisel.
17. Vanglast ennetähtaegse vabastamise eelduseks on kindla elukoha olemasolu.⁴⁷ Oluline on ka toetav sotsiaalne võrgustik, sest pikajalisest vangistusest tulnul on väga raske üksi hakkama saada. Lühema vangistuse korral on tõenäolisem, et süüdimõistetu vanemad on elus ja saavad teda toetada. Ilma kindla elukohata ei jätku sotsiaaltoetustest või nt rahvapensionist turvaliseks äraelamiseks.

⁴⁷ Muuhulgas kindla elukoha puudumisele viidates lükkas kohus hiljut tagasi röövmõrva eest 20 aastaks vangis mõistetud isiku taotluse ennetähtaegseks vabastamiseks. BNS: „Kohus ei vabastanud röövmõrvarit ennetähtaegselt vanglast” (29.09.2010).

18. Vanglakaristust kandnud isikute šansid leida töökohta on eriti majanduskriisi olukorras märksa halvemad kui teistel tööealistel inimestel.⁴⁸ Arvestades eluaegsete vangide rasket kriminaalset tausta on nende poolt töö leidmine veelgi keerukam kui tähtajalisest vangistusest vabanenud isikutel. Pikaajalisest avatud tööturul eemalolekust tingitud kogemuste puudus vähendab eluaegset vangistusest vabanenute konkurentsivõimet.

19. Pikalt vangis olnud ja kõrges vanuses vabanevad isikud muutuvad ühiskonnale probleemiks nt tööstaaži ning ka pensionisammaste puudumise tõttu, mis omakorda mõjutab toimetulekut. Seega võib niisugune isik endal elu sees hoidmiseks hakata toime panema uusi kuritegusid. Lühema vangistuse järel vabanedes ning ilma iseseisva toimetulekuta võib kriminaalselt aktiivne periood kujuneda pikemaks ja kuritegude läbi tekitatud kahju ning kulutused kriminaalmenetlusele suuremaks. Korduvate kuritegude puhul on tõenäoline tõkendina vahistamise kohaldamine, mis tähendab taas vanglasse saatmist. Kokkuvõttes võib ühiskonnale olla turvalisem hoida süüdimõistetud vanglas kuni karistustähtaja lõpuni ehk kogu elu.

Kirjeldatud probleemide leevendamiseks on oluline süüdimõistetute ettevalmistamine enne vanglast vabanemist ning temaga jätkuv töö pärast seda, nt nõustamine sotsiaaltoetuste saamiseks jm.

20. Kulutused tööd mitteleidva vanglast vabanenu sotsiaaltoetustele (nt toimetulekutoetus koos kommunaalkulude katmisega) on minimaalselt 2000 krooni kuus. Eeldusel, et sätestatakse eluaegsest vangistusest vabanenu kriminaalhooldus, võivad kulud ületada ühe isiku vanglast vabastamisest realselt saadava kokkuhoiu, kui arvesse võtta otseselt ühele vangile tehtavad kulutused (toit, riietus jm).

Juhul kui vanglast vabanenul õnnestuks teenida ametlikult töötades pool Eesti keskmisest palgast ehk 6000 krooni, säästaks ta koos sotsiaalmaksuga ühiskonnale umbes 8000 krooni. Ehkki see summa jääb kaks korda alla arvestuslikule vanglakoha maksumusele, ületab ta üksikule vangile tehtavad otsesed kulutused.

Eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabanenute näol on tegu keskmisest probleemsemate isikutega, kellele kriminaalhoolduametnikul kulub nn tavakliendiga võrreldes esialgu kuni 5 korda rohkem aega, ehkki ajapikku see erinevus väheneb. Eluaegsest vangistusest vabanenu peaks ametnikku külastama igal nädalal. Samuti vajab ta vähemasti esialgu rohkem tuge koos ametnikuga nt ametiasutuste külastamisel. Eluaegsest vangistusest saaks vabaneda sedavõrd väike arv isikuid, et rahaliselt niisugune suurem töömaht kuigi koormav ei ole; küll vajavad ametnikud endiste eluaegsete vangidega töötamiseks täiendavat koolitust ja regulaarset tööpõhist nõustamist.

21. Vanglast vabanenu poolt uute kuritegude toimepanemisel võivad ainuüksi nende juhtumite menetlemisega kaasnevad kulud ületada arvestuslikku kokkuhoiu tänu vanglas mitteviibimisele, arvestamata siinjuures kuritegudega tekitatud inim- ja materiaalseid kahjusid.

22. Eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabastamise võimaluse tähtaja lühendamine praktiliselt ei mõjuta vangide üldarvu sel alusel vabastatavate isikute väikese arvu tõttu (ka juhul, kui kõik taotlejad vabastataks), kuid samas võib eluaegsete vangistusega karistatud isikute lisandumisega tõusta nende osakaal vangide seas.

23. Ennetähtaegse vabastamise tähtaja olulisel lühendamisel võib sagedana vangistusest vabastamise taotluste arv ning sellega seonduvalt õiguskaitseametnike koormus asjade menetlemisel, mis nõuavad põhjalikku kaalumist. Samal ajal ei oleks tõenäoline praegu eluaegset vangistust kandvate isikute kiire vabastamine uutel tingimustel (nt 15 või 20 aasta järel) – võttes arvesse nende rasket tausta ning suurt arvu tapmise või mõrva eest pikaajalise tähtajalise vanglakaristusega karistatud isikuid, kelle suhtes oleks see „ebaõiglane“. Mõned eluaegsed vangid on toime pannud raskeid kuritegusid ka vanglas viibimise ajal. Siiski võiks oodata praeguste eluaegsete vangide poolt taotluste esitamist, mis tähendaks nende läbivaatamisega seotud töömahu tuntavat kasvu lähiaastatel (mh seoses korduvate taotluste perioodilise esitamisega).

⁴⁸ Maksu- ja Tolliameti andmetel sai 2009. aastal palgatulu ligikaudu üks neljandik aastatel 2004–2008 tähtajalisest vangistusest vabanenud isikutest; palka saanute puhul oli palga saamise keskmine kestus aastas kuus kuud. – Vt: Ahven, A. (2010). Vanglast vabanenute ja üldkasuliku töö tegijate retsidiivsus 2009. aasta andmete alusel. Justiitsministeerium.

Tähtajalisest vangistusest karmima suhtumise säilitamiseks ning taotluste läbivaatamisega kaasneva koormuse vähendamiseks võiks äraütleva otsuse korral uuesti taotlemise võimaluse anda 3 kuni 5 aasta järel, kusjuures täpse tähtaja otsustaks kohtunik.

Juhul kui 2012. aastast kehtestada 25-aastane miinimumtähtaeg ning kõik selleks õigustatud eluaegsed vangid esitaks ennetähtaegse vabastamise taotluse esimesel võimalusel, need jäetaks aga rahuldamata ning kõik kordavad oma taotlust iga kolme aasta järel, tuleks taotlusi läbi vaadata järgmiselt: 2012. aastal – 1⁴⁹; 2015. aastal – 1; 2017. aastal – 4; 2018. aastal – 2; 2019. aastal – 6; 2020. aastal – 7; 2021. aastal – 4; 2022. aastal – 8; 2023. aastal – 11; jne. Pikema korduva taotluse esitamise tähtaja korral oleks taotluste maksimaalne arv aastas väiksem.

24. Eluaegset vangistust on Eestis seni mõistetud erandina ja harva, valdavalt mitu korda või ühel ajal mitu inimest tapnud isikutele. Tapmiste ja sealhulgas mõrvade arv lähiaastatel tõenäoliselt veel väheneb, sest hoolimata tugevast langusest pärast 1990. aastate kõrget taset on nende arv siiski veel suhteliselt suur, ületades enam kui kolm korda valdava enamiku EL riikide taset. Ennetähtaegse vabastamise tingimuste leevendamisel võib eluaegse vangistuse määramine taas sagedana, kuna sel juhul hakkab eluaegne vangistus rohkem sarnanema tähtaegsele vangistusele. Kohtunike otsuseid võib mõjutada ka arvestus, et ennetähtaegse vabastamise suhtes teeb otsuse uus kohtunik ning selleks ajaks on ühiskondlikud olud muutunud.

Eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastamisega seotud kulud ja tulud

Kulud

25. Vanglast ennetähtaegse vabastamise eel vajadusel läbi viidav psühhiaatriline ekspertiis 4000 krooni ühe korra eest (kulu on analoogiline kohtupsühhiaatriaekspertiisiga). Võimalikud on lisakulutused psühhiaatrite täiendkoolitusele.
26. Tööd mitteleidva vanglast vabanenu sotsiaaltoetused on vähemalt 2000 krooni kuus, ehk aastas vähemalt 24 000 krooni.
27. Üksikute kriminaalhooldusametnike täiendav töökoormus, mis vähendab võimalusi efektiivselt teha teiste kriminaalhooldusalustega (töö endise eluaegse vangiga nõuab mitu korda rohkem aega kui töö teiste isikutega).
28. Vanglast vabanenu poolt uute kuritegude toimepanemisel nendega tekitatud inim- ja materiaalsed kahjud.
29. Kannatanute turvatunne võib väheneda, mis võib kaasa tuua ajakulu ning rahalised kulud kriisabile ja psühholoogilisele nõustamisele. Nõrgeneda võib ka avalikkuse turvatunne.
30. Vanglast vabanenu poolt uute kuritegude toimepanemisel nendega menetlemisega kaasnevad kulud (uurija, prokurör, kohtuprotsess) ning süüdimõistmise korral vanglakulud ja/või kriminaalhoolduse kulud.
25. Ennetähtaegse vabastamise tähtaja olulisel lühendamisel on oodata õiguskaitsesametnike koormuse kasvu, tulenevalt taotluste arvu suurenemisest.

⁴⁹ 1983. aastast eluaegset vangistust kandev isik, kes peaks niisuguse võimaluse saama kohe pärast lühema tähtaja jõustumist.

Võimalikud tulud

31. Ühele isikule vanglas ära jääv toidukulu ühes aastas on 9150 krooni (arvestades 25 krooni päevas).
32. Töötav ja poolt Eesti keskmist palka saav isik säästaks ühiskonnale oma palga ja riigile makstava sotsiaalmaksuga kuus umbes 8000 krooni (arvestamata ärajäävaid kulusid vanglas), aastas 96 000 krooni.
33. Üksikute isikute kinnisest vanglast avavanglasse paigutamisel arvestatavat rahalist tulu ei kaasne, ehkki avavangla rajamise ja ülalpidamise kulud on väiksemad. Avavangla kasutamine annab rahalist kasu vangi töötamisel väljaspool vanglat.

Näited ja kokkuvõte

34. Täpset hinnangut kulude/tulude vahekorra kohta pole võimalik anda, kuna ei ole kindlalt ennustatav eluaegsest vangistusest vabanevate isikute arv, tööd saavate isikute arv (ja sel juhul töötasu), uusi kuritegusid toime panevate isikute arv (ja sel juhul kuritegude liik ning arv) ja nendega seonduvad menetluskulud.
35. Näide isik A kohta, kes viibib avavanglas kolm aastat (ja saab neist ühe aasta jooksul tööd väljaspool vanglat), kellele enne eluaegsest vangistusest ennetähtaegset vabastamist viiakse läbi ühekordne psühhiaatriline ekspertiis, kes saab vabanemise järel ühe aasta jooksul toimetulekutoetust ning seejärel töötab vähemalt neli aastat (palk Eesti keskmine) ning ei pane viie aasta jooksul pärast vabanemist toime ühtegi kuritegu.

Kulud: ekspertiisikulu 4000 krooni, toimetulekutoetus ühe aasta jooksul vähemalt 24 000 krooni; lisaks kriminaalhooldaja töö – kokku vähemalt 28 000 krooni.

Tulu: ärajääv toidukulu vanglas viie aasta jooksul 45 750 krooni, tööst saadav tulu kokku viie aasta jooksul 480 000 krooni – kokku ligikaudu 525 000 krooni.

Tulude ja kulude vahe: viie aasta jooksul kokku ületab tulu kulusid umbes 500 000 krooni võrra ehk 100 000 krooni võrra aastas.

36. Näide isik B kohta, kes viibib avavanglas kolm aastat (kuid ei saa tööd väljaspool vanglat) ja kellele enne eluaegsest vangistusest ennetähtaegset vabastamist viiakse kaks korda läbi psühhiaatriline ekspertiis, kes kolme aasta jooksul pärast vabanemist tööd ei leia ja saab toimetulekutoetust ning seejärel paneb toime kuriteo, mis toob kaasa vahi alla võtmise ja järgneva vangistuse.

Kulud: ekspertiisikulu 8000 krooni, toimetulekutoetus kolme aasta jooksul vähemalt 72 000 krooni, toisukulu vanglas kahe aasta jooksul 18 300 krooni; lisaks kriminaalhooldaja töö ja uue kuriteo menetlemisega seonduvad kulud – kokku vähemalt 90 300 krooni; lisaks võimalik inim- ja/või materiaalne kahju kannatanutele (raske vägivalgakuriteo korral võib arvestuslikult ulatuda miljonitesse kroonidesse, tingituna ohvri poolt tegemata jäänud tööst ja/või tema ravikuludest) ning uue kuriteo menetlemisega seonduvad kulud.

Tulu: ärajääv toidukulu vanglas kolme aasta jooksul 45 750 krooni.

Viie aasta jooksul kokku ületab kulu tunduvalt säästu: ligikaudu 45 000 krooni võrra teadaolevad kulud; liaks uue kuriteo menetlemisega kaasnevad kulud ning võimalik inim- ja/või materiaalne kahju kannatanutele ja kogu ühiskonnale.

37. **Tulud ületavad kulusid märkimisväärselt vaid sel juhul, kui ennetähtaegselt vabanev vang leiab väljaspool vanglat tööd ning ei pane toime uusi raskeid kuritegusid.** Samas võib uue kuriteo toimepanemine kaasa tuua suuremad kulud kui süüdimõistetud jätmisel vanglasse (seda eriti juhul, kui isik ei leia pärast vabanemist tööd).

Lisa 1. Riikide järjestus eluaegsete vangide osakaalu alusel 2008

	Eluaegsete vangide arv	Eluaegsete vangide osakaal (%)*
Põhja-lirimaa**	162	18,0
Inglismaa ja Wales**	11382	16,7
Sotimaa**	722	11,6
Kreeka	790	9,1
Iirimaa	254	8,7
Türgi	2571	7,1
Itaalia	1396	5,7
Soome	148	5,2
Belgia	233	3,9
Luksemburg	14	3,5
Küpros	17	3,3
Saksamaa	1985	3,2
Rootsi	155	2,9
Armeenia	76	2,5
Austria	123	2,3
Ungari	230	2,2
Bulgaaria	146	1,6
Leedu	106	1,5
Eesti	36	1,4
Moldova	85	1,4
Makedoonia	24	1,3
Aserbaidžaan	234	1,2
Prantsusmaa	531	1,1
Ukraina	1280	1,1
Läti	47	1,0
Taani	19	0,9
Gruusia	72	0,5
Rumeenia	131	0,5
Holland	23	0,4
Slovakkia	29	0,4
Poola	220	0,3
Tšehhi Vabariik	33	0,2
Island	0	0
Lichtenstein	0	0
Malta	0	0
Monaco	0	0
San Marino	0	0
Andmed puuduvad		
Albaania		
Montenegro		
Venemaa		
Šveits		
Eluaegne vangistus puudub		
Andorra	x	x
Bosnia ja Hertsegoviina	x	x
Hispaania	x	x
Horvaatia	x	x
Norra	x	x
Portugal	x	x
Serbia	x	x

* Osakaal jõustunud kohtuotsusega vangide üldarvust.

** Hõlmab ka määramata tähtajaga vangistust.

Allikas: Euroopa Nõukogu (SPACE I)

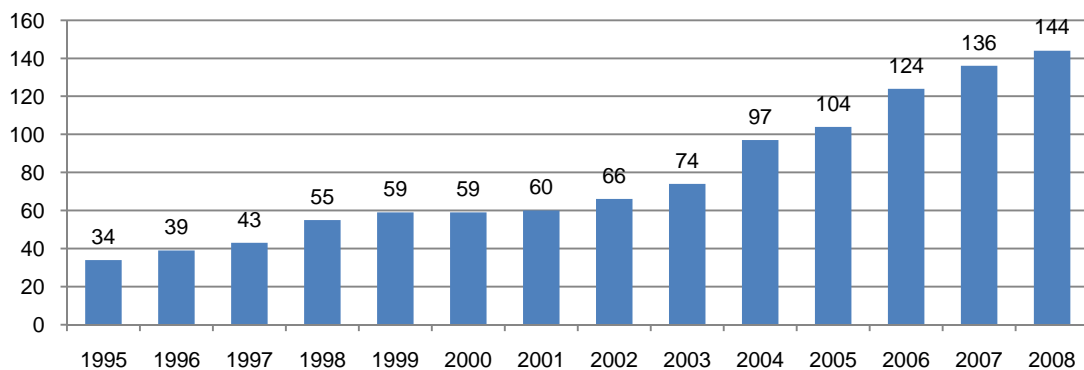
Lisa 2. Näiteid eluaegse vangistuse kohaldamisest Euroopas

Soome⁵⁰

Eluaegne vangistus on ainuke võimalik karistus mõrva puhul. See on üks võimalikest karistustest ka muude, kuid väga harva esinevate kuritegude puhul (terrorism, inimsuse- ja riigivastased kuriteod)⁵¹.

Eluaegsete vangide arv on järjekindlalt kasvanud – vt joonis 4. Samal ajal on tapmiste arv ja üldine vangide arv viimastel aastatel vähenenud.⁵² 1. septembril 2010 oli eluaegseid vange 159.

Eluaegsete vangide arvu suurenemise peamise põhjusena peetakse kurjategija vaimse seisundi hindamisel toimunud muutust: järjest suuremat osa mõrva toime pannud isikuid peetakse olevat teo hetkel süüdiv.⁵³

Joonis 4. Eluaegsete vangide arv Soomes 1995–2008 (1. mail)⁵⁴

Juhul kui kuritegu on toime pandud 15–20-aastasena, on alates 2006. aastast võimalik ennetähtaegselt vabaneda kõige varem 10 aasta pärast; 21-aastaste ja vanemate puhul on see võimalik kõige varem 12 aasta pärast (*Rikoslaki*, peatükk 2 c § 10)⁵⁵. Taotluse saab esitada mitte varem kui kaks aastat enne ennetähtaegse vabastamise võimalust. Juhul kui vangi ei vabastata 10 või 12 aasta möödumisel, võib uue taotluse esitada aasta möödumisel eitavast otsusest.

Vabastamise kaalumisel arvestatakse kuriteo või kuritegude olemust, uue kuriteo toimepanemise riski ning seda, kas vangi käitumise või tema poolt esitatud ähvarduste tõttu on olemas ilmne oht, et vang vabanedes paneb toime kuriteo, mis kujutab tõsist ohtu teise inimese elule, tervisele või vabadusele (peatükk 2 c § 9). Arvesse tuleb võtta ka vangistusseaduses nimetatud individuaalse tegevuskava realiseerumist ja vangistusaegset muus käitumist.

Vabastamisprotseduure ollakse praegu muutmas sel viisil, et uute riskihindamismeetoditega hinnataks riske varasemast täpsemini.

Eluaegsed vangid viibivad vanglas koos teiste vangidega. Vanglast ajutise lahkumise luba saab tähtajaline vang taotleda 2/3 karistusaja möödumisel (eluaegse vangistuse puhul loetakse karistusajaks 12 aastat, seega tuleb see kõne alla 8 aasta möödumisel). Võimalust avavanglasse üleviimiseks kaalutakse igapähe puhul eraldi.

⁵⁰ Tuginetakse Ulla Mohellilt (Soome justiitsministeerium) 14.09.2010 saadud informatsioonile, kui ei ole lisatud muid viiteid.

⁵¹ Rikoslaki. 19.12.1889/39. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki> (22.09.2010)

⁵² Vangit 1974–2008. http://pxweb2.stat.fi/database/statfin/oik/van/van_fi.asp; Vangit 2001–2008. http://www.stat.fi/til/van/2008/van_2008_2009-09-24_tau_001_fi.html. Tilastokeskus (22.09.2010).

⁵³ Launonen, Antti. Elinkautisvankeja ennätysmäärä. Savon Sanomat. 12.12.2008. <http://www.savonsanomat.fi/uutiset/savo/elinkautisvankeja-enn%C3%A4tysm%C3%A4%C3%A4r%C3%A4/306836>

⁵⁴ Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/van/tau.html> (22.09.2010)

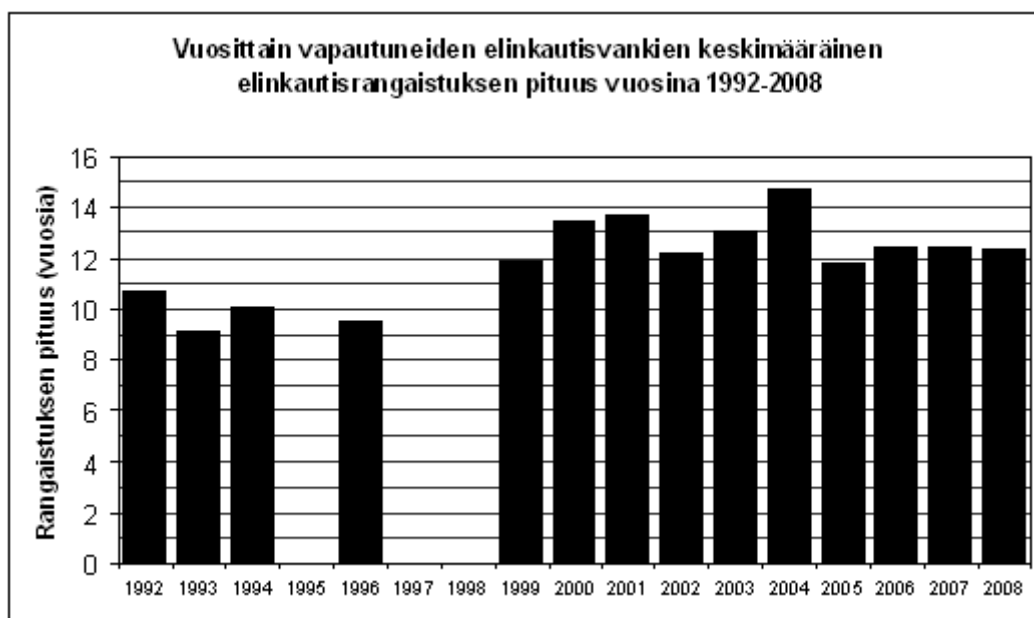
⁵⁵ Vt ka: Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040262> (22.09.2010).

Katseajal toime pandud ja reaalselt vanglakaristuse kaasa toova kuriteo toimepanemisel liidetakse selle karistusajaga kandmata jäänud karistusaeg (nn jääkkaristus, eluaegsetel vangidel 3 aastat) ja nii saadakse summaarne reaalne vanglakaristus; samas ei saa jääkkaristus olla karmim kui teine karistus. Sellest karitusest saab ennetähtaegset vabastamist taotleda tavalisel viisil. Üldjuhul on katseaja pikkuseks kolm aastat.

Eluaegsed vangid pole teistest eristatud ning neid võib paigutada avavanglasse samadel tingimustel teistega. Vanglast ajutise lahkumise õigus tekib tavaliselt 8 aasta möödumisel. Juhul kui seda õigust ei anta, on õigus eskordi saatel kord aastas ajutiselt lahkuda. Enne otsust ennetähtaegseks vabastamiseks võidakse kohaldada tingimuslikku vabastamist järelevalve all.

Viimastel aastatel (2006–2008) on vanglast vabanenud eluaegsete vangide vangistuse keskmine kestus olnud veidi üle 12 aasta – vt joonis 5.

Viimase 10 aasta jooksul ennetähtaegselt vabanenud eluaegsete vangide seas oli kõige pikem vangistusaeg 20,5 aastat. Enne 2006. aastat miinimumtähtaega polnud ja kõige lühema karistusajaga vabanes vanglas 9,5 aastat viibinud isik. Käesoleval aastal kavatsetakse leevendada 18–20-aastaste vabastamise tingimusi, mille järel nad võiks vabaneda 9 aasta järel.⁵⁶

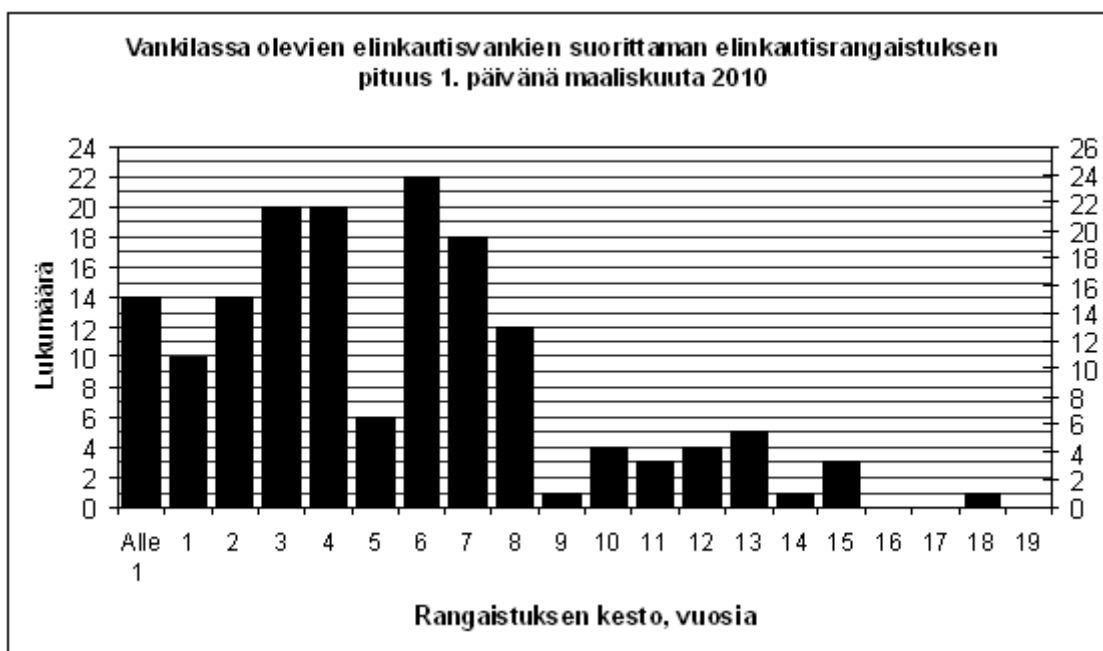

Joonis 5. Eluaegsest vangistusest aastatel 1992–2008 vabanenute keskmine vangistusaeg (vangistuse kestus aastates vertikaalteljel)⁵⁷

Vanglas viibivate eluaegsete vangide arvu vanglas olnud aja järgi kajastab joonis 6. Põhiline osa vangidest on vanglas olnud kuni 8 aastat.

Aastatel 1992–2009 vabanenud 52 eluaegsest vangist on praeguseks tagasi vanglas 7 isikut; seda kuriteo tõttu, mille eest on mõistetud reaalne vangistus.

⁵⁶ Elinkautisvangit istuvat keskimäärin 13 vuotta. Yle uudis 07.07.2010. http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/elinkautisvangit_istuvat_keskimäärin_13_vuotta_1813165.html
⁵⁷ Soome justiitsministeerium (saadud 14.09.2010).

Joonis 6. Vanglas 1. märtsil 2010 eluaegset vangistust kandnud vangide vanglas viibimise kestus (vangide arv vertikaalteljel, vanglas viibitud aeg aastates horisontalteljel)⁵⁸

Üks neist, oma naise mõrva (seotud armukadedusega), kahe tapmiskatse, tulirelvaga seotud kuriteo, ähvarduste, kallaletungi ja vabaduse võtmise eest eluaegse vangistusega karistatud praegu 41-aastane mees vabanes ennetähtaegselt 2009. aasta detsembris, olles vanglas viibinud 15 aastat. Juulis 2010 tappis ta Porvoos restorani ees kolm inimest, kasutades tulirelva ja olles ilmselt alkoholijoobes.⁵⁹

Selle juhtumiga seoses on mitu spetsialisti (vanglahaiglate psühhiaatrid, õigusprofessor) juhtinud tähelepanu vajadusele arvestada kurjategija vanglast vabastamise otsustamisel psühhiaatrite arvamusega. Praegu vabanevad eluaegsete vangid ilma psühhiaatri poolt tehtava riskihinnanguta, ehkki seadus seda võimaldaks. Varem tõsiste vägivallakuritegude eest süüdi mõistetud isikute tõenäosus toime panna uusi vägivalletegusid suhteliselt suur, kuid riskihinnang tehakse sageli vaid neile vägivallakuriteo eest süüdi mõistetutele, kes kannavad ära kogu karistuse.⁶⁰

Aastatel 2005–2006 vangide seas läbi viidud uuringu andmetel olid 70% eluaegsetest vangidest alkoholisõltlased (teiste vangide ja kriminaalhooldusaluste seas oli neid 55%).⁶¹

Rootsi

Rootsis on ennetähtaegse vabastamise võimalus 10 aasta järel. Alates 2006. aastast kehtiva seaduse alusel tuleb vangil selleks esitada taotlus kohtule eluaegse vangistuse muutmiseks tähtajaliseks, mis saab olla vaid võrdne tähtajalise karistuse maksimumiga (18 aastat, mis on võimalik määrata mitme raske kuriteo puhul korduvkurjategijale liitkaristusena)⁶² või seda ületav. Vangistust loetakse eluaegseks kuni

⁵⁸ Sama.

⁵⁹ Porvoon ampujalla taustalla väkivaltarikoksia. Yle uudis 06.07.2010.

http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/porvoon_ampuajalla_tautalla_vakivaltarikoksia_1810855.html;

Porvoon epäilty sai elinkautisen vaimonsa murhasta 1996. Helsingin Sanomat 06.07.2010.

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Porvoon+ep%C3%A4ilty+sai+elinkautisen+vaimonsa+murhasta+1996/1135258407405>

⁶⁰ Elinkautisvangit vapauteen ilman vaarallisuusarviointia. Yle uudis 06.07.2010.

http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/elinkautisvangit_vapauteen_ilman_vaarallisuusarviointia_1812243.html

⁶¹ Ojanperä-Kataja, Virva (2007). (ed.) Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Finland. Written by specialists of the Criminal Sanctions Agency, Helsinki. http://fondationinternationalepenaleetpenitenciaire.org/Site/documents/Stavern/17_Stavern_Report%20Finland.pdf (22.09.2010)

⁶² <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf> (22.09.2010)

selle kestus pole fikseeritud. Juhul kui kurjategijat peetakse jätkuvalt ohtlikuks, ei tarvitseta teda kunagi vabastada.

Detsembris 2009 oli eluaegseid vange 155, neist 5 naised. Kõige noorem isik oli 22-aastane ja kõige vanem 81-aastane. Kõik kandsid karistust seoses mõrva või mõrvakatsuga (k.a mõrvale kaasaitamine või mõrva tellimine).⁶³

Vangistuse kestus on eluaegsest vangistusest viimastel aastatel vabanenutel reeglina vähemalt 20–22 aastat. Armuandmise korras vabanejate arv ei ole tavaliselt ületanud üht-kaht juhtumit aastas. Eluaegse vangistuse pööramisel tähtajaliseks on vangistuse kestuseks määratud 25 kuni 32 aastat.⁶⁴

Holland

Hollandis ei saa eluaegne eluaegse taotleda pärast kindla tähtaja möödumist ennetähtaegset vabanemist ja vanglast vabanemine on võimalik vaid armuandmise korras.⁶⁵ Taotluse rahuldamata jätmisel on uus armuandmistaoitus võimalik esitada ühe aasta möödumisel. Kavas on seadustada ohvrite või nende omaste õigus saada informatsiooni taotluse kohta.⁶⁶

2006. aastal soovitas sõltumatu spetsialistide nõukogu sisse viia eluaegsete vangide regulaarse riskihindamise alates 15 aasta möödumist vangistuse algusest. Selle tulemuste põhjal saaks vangi viia kergemale režiimile või pöörata vangistuse tähtajaliseks, luues nii ennetähtaegse vabanemise võimaluse. Nõukogu kordas samasisulist ettepanekut 2008. aastal.⁶⁷

Justiitsminister selle ettepanekuga ei nõustunud, leides 2009. aasta oktoobris parlamendile saadetud kirjas, et iga juhtumit tuleb hinnata eraldi ning perioodiline hindamine 15, 20 või 25 aasta tagant ei ole õiglane ja armuandmine on märksa sobivam viis eluaegsete vangide individuaalseks hindamiseks. Hollandi ülemkohus leidis 2009. aasta juunis, et armuandmise võimalus tähendab vangi jaoks ennetähtaegse vabanemise võimalust ning Euroopa Inimõiguste Konventsiooni täitmine ei nõua perioodilist hindamist. Justiitsminister teatas ka, et peetakse otstarbekaks paigutada eluaegsed vangid ühte kohta eraldi üksusse (see oli üks nõukogu soovitusi), luues nii sobivad tingimused pikaajaliseks vanglasviibimiseks. Soovitakse ka sisse viia eluaegsete vangide regulaarne tervisekontroll vähemalt iga viie aasta tagant; niisuguse kontrolli tulemusi arvestatakse edasises kinnipidamises ja seda saab vang kasutada ka armuandmise taotlemisel. 2009. aasta oktoobris oli Hollandis 28 eluaegset vangi.⁶⁸

Saksamaa

Eluaegset vangistust võib kohaldada ligi 20 erineva kuriteo puhul, kuid valdavalt on seda kohaldatud mõrva eest, mille puhul eluaegse vangistuse määramine ongi ainuke võimalus (*Strafgesetzbuch* ehk StGB § 211)⁶⁹. Aastatel 1994–2003 mõisteti eluaegne vangistus 962 isikule, kellest 918 (95%) olid toime pannud mõrva või selle katse⁷⁰. Lisaks on vaid surmaga lõppenud röövimise eest eluaegse vangistusega karistatud isikute osakaal olnud arvestatav, ulatudes aastatel 2003–2008 nullist kuni seitsme protsendini⁷¹.

⁶³ <http://www.kvv.se> (18.09.2010)

⁶⁴ [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(Sweden\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(Sweden)) (22.09.2010)

⁶⁵ Teadaolevalt on sel viisil pärast 1940. aastat vabanenud vaid kaks inimest.

⁶⁶ [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(The_Netherlands\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(The_Netherlands)) (22.09.2010)

⁶⁷ Informatsioon Floris van Laanenilt (Tilburgi ülikool) 30.09.2010.

⁶⁸ Recommendation by the Council for the Administration of Criminal Justice and Protection of Juveniles

Summary for publication. 29 April 2008. http://www.rsj.nl/Images/levenslang_vervolg_en_sv_tcm60-150210.pdf (22.09.2010)

⁶⁹ No interim assessment of life imprisonment. Ministry of Justice. Press release 16.10.2009.

⁷⁰ <http://english.justitie.nl/currenttopics/pressreleases/archives-2009/91016no-interim-assessment-of-life-imprisonment.aspx>

⁶⁹ German Criminal Code. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html (22.09.2010)

⁷⁰ 1999. aastal avaldatud andmetel oli eluaegsete vangide keskmine vangistusaaeg 21 aastat ning ligi 20% eluaegsetest vangidest suri vanglas (vaatlusalune ajaperiood pole teada). Vabastatud eluaegsetest vangidest vabanes armuandmisega 17–35%; neist üks kolmandik oli vangi olnud vähem kui 15 aastat (Weber, 2006).

⁷¹ Informatsioon Stefan Harrendorfilt (Georg-August-Universität Göttingen) 13.09.2010.

Eluaegsel vangistusel pole ülempiiri ning eriti raske kuriteo puhul või jätkuva ohtlikkuse korral võib vangistus kesta surmani. Minimaalne vanus on 18 aastat, kuid noori vanuses 18–21 aastat reeglina eluaegse vangistusega ei karistata.

Ennetähtaegseks vabastamiseks on kolm tingimust (StGB § 57a): 1) vangistus on kestnud vähemalt 15 aastat; 2) süü raskus ei nõua edasist vangistust; 3) isiku edasise käitumise prognoos on positiivne, eriti tema ohtlikkuse osas. Otsustamisel tuleb arvesse võtta süüdimõistetud isikut, tema varasemat elu, tema teo asjaolusid, käitumist karistuse kandmise ajal, tema elutingimusi ja tagajärgi, mida ennetähtaegne vabastamine võib kaasa tuua. Tähtajalise vangistuse ülempiir on 15 aastat; seega tekib vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise võimalus tähtajalise vangistuse ülemmäärale vastava karistusaja ärakandmisel.

Kriminaalmenetluse koodeksi § 452 kohaselt peab kohus isiku eluaegsest vangistusest vabastamise kaalumisel ära kuulama eksperdi suulise arvamuse isiku edaspidisest ohtlikkusest.⁷²

Juhul kui kohus ennetähtaegse vabastamisega ei nõustu, võib ta määrata kuni kaheaastase tähtaja, mille jooksul taotlus uuesti läbi vaadatakse. Eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabastatud, kuid uue kuriteo tõttu uuesti vanglasse sattunud isiku suhtes jäävad kehtima samad tingimused.

Isikule eluaegset vangistust määrav kohus arvestab süü raskuse hindamisel näiteks ohvrite arvu ning määratleb süü raskusastme, kuid mitte vangistusaastate arvu, mille järel ennetähtaegset vabastamist saab kaaluda. Enne 15 aasta vangistuse möödumist kaalub teine, vanglakaristuse täideviimist arutav kohus (*Strafvollstreckungskammer*), milline minimaalne karistusaeg on sobiv konkreetse isiku puhul (nt kahe ohvri puhul võib see olla 19 või 20 aastat). Selle tähtaja möödumisel ei saa isikut siiski vabastada enne kui tema edasise käitumise ja eriti tema ohtlikkuse osas on prognoos positiivne. Lisaks kirjeldatud protseduurile on võimalik taotleda armuandmist.⁷³

Weber (2006) märgib, et eluaegsete vangide õigust rehabilitatsioonile ei saa korralikult organiseerida ilma vangistuse lõpptähtaega teadmata. Tegelik vangistuse kestus võib ainuüksi oletustel põhineva ebasoodsa prognoosi tõttu ületada nii minimaalse nõutava tähtaja kui ka süü raskuse alusel seatud tähtaja. Probleemid kaasnevad tema hinnangul ka edasise riski hindamisega: tapmise eest karistatud isikud panevad harva toime uusi tapmisi ning seetõttu puudub piisav andmestik isiku ohtlikkuse prognoosimiseks, mis omakorda tingib põhjendamatult negatiivseid hinnanguid suure arvu isikute suhtes (ta viitab konservatiivsele hinnangule, mille kohaselt tuleks ühe uue tapmise või tapmiskatse ärahoidmiseks hoida vangistuses vähemalt 38 muud eluaegset vangi).

Eluaegne vangistus mõisteti 2008. aastal 111 isikule, kellest 110 olid toime pannud mõrva (StGB § 211) ning üks isik surma põhjustanud süütamise. Eluaegseid vange oli 2008. aastal kokku 1985 isikut ja 2009. aastal 2009 isikut (31. märtsi seisuga).⁷⁴

2008. aastal lõppes eluaegne vangistus 91 isikul, kellest 63 vabanes ennetähtaegselt, 16 väljasaatmise tõttu teise riiki, 10 suri vanglas (neist 2 tegi enesetapu) ja 2 vabanes raske haiguse tõttu (tavaliselt isik sureb varsti selle järel). Ennetähtaegselt vabastatute vanglas viibimise kestuse aritmeetiline keskmine oli 16,1 aastat ja mediaan keskmine 18,1 aastat.⁷⁵

Eluaegses vangistusest ennetähtaegselt vabanenute retsidiivsus on üldjuhul olnud suhteliselt madal. Viimased andmed on olemas 1994. aastal vabanenud 77 isiku kohta, kellest 75 kandis karistust mõrva, üks surmaga lõppenud röövimise ja üks surma põhjustanud süütamise eest⁷⁶. Vabanemisele järgnenud nelja aasta jooksul mõisteti 5 isikut uuesti süüdi vägivaldse kuriteo eest ja 11 isikut mõne muu kuriteo eest (süütaja nende hulgas ei olnud).⁷⁷

⁷² German Code of Criminal Procedure. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (22.09.2010)

⁷³ Weber, H.-M. (2006). Life Imprisonment and Secure Preventative Detention: Problems and Pitfalls. – Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik 8/2006, lk 364–371. http://www.zis-online.com/dat/artikel/2006_8_58.pdf (22.09.2010)

⁷⁴ Informatsioon S. Harrendorfilt 13.09.2010.

⁷⁵ Sama.

⁷⁶ Varsti peaks valmimas samal teemal uurimus aastate 2004–2007 kohta.

⁷⁷ Informatsioon S. Harrendorfilt 13.09.2010. (Tema kasutatud allikakas: Harrendorf, Stefan. Rückfälligkeit und kriminelle Karrieren von Gewalttätern, Göttingen, 2007.)

Ühendkuningriik

Eluaegne vangistus võib olla kahte liiki:

- kohustuslik (*mandatory life sentence*) – ainuke karistus, mida kohus saab määrata vähemalt 21-aastasele isikule, kes on toime pannud mõrva;
- diskretsiooniline, mittekohustuslik (*discretionary life sentence*) – seda saab määrata vägivaldse või seksuaalkuriteo toime pannud isikule.⁷⁸

Juhul kui eluaegne vangistus ei ole kohustuslik, on selle kohaldamiseks järgmised eeldused:

- tegu iseenesest peab olema sedavõrd raske, et eeldab pikaajalist vangistust;
- teo toimepanija on vaimselt ebastabiilne ning võib vabaduses olles panna toime uusi ründeid ja olla seega ühiskonna jaoks ohtlik;
- võib prognoosida, et teo toimepanija jääb ohtlikuks pikaks või teadmata ajaks.⁷⁹

Kasutatakse kaheastmelist protsessi, milles kohus mõistab eluaegse vangistuse ja samal ajal seab miinimumtähtaja (nn tariif) – vangistuse pikkuse, mis vastab teo eest „tasumise ja hirmutamise eesmärgile“. Alles pärast selle ärakandmist võib isiku tingimisi vabastada. Miinimumperiood on pool sellest ajast, mis oleks kehtestatud kindla pikkusega vangistuse puhul. Seega võib eluaegse vangistusega karistatud isikul tekkida õigus ennetähtaegse vabastamise kaalumisele samal ajal kui tähtaegse vangistusega isikul, eeldusel et isik ei ole enam ohtlik.

Vangistusest vabastamise otsustab spetsiaalne iseseisev organ (*Parole Board*). Vabastamise küsimust arutatakse esimest korda umbes kolm aastat enne miinimumtähtaja lõppu, teist korda vahetult enne selle lõppu ja järgnevalt regulaarselt mitte rohkem kui kaheaastaste intervallidega. Kui isikule on mõistetud eluaegne vangistus ja ta vabastatakse vangistusest tingimisi, jääb tingimuslikkus kehtima kogu eluajaks.⁸⁰

Van Zyl Smit (2008) märgib, et Inglismaal kohaldatakse eluaegset vangistust märksa kergemate kuritegude eest kui Saksamaal. Mõrva eest on mõlemas riigis ette nähtud kohustuslik eluaegne vangistus, kuid seda defineeritakse Inglismaal märksa laiemalt; samas kohaldatakse eluaegset vangistust laiemalt ka muud liiki kuritegude puhul (vt tabel 3). Lisaks on Inglismaal võimalik kohaldada nn määramata tähtajaga vangistust ühiskonna kaitseks, mida autor olemuselt peab lähedaseks eluaegse vangistusega. Inglismaa süsteemi oluliseks eeliseks peab ta aga seda, et ennetähtaegse vabastamise arutamisel ei pea enam kaaluma süü heastamiseks vajaliku aja pikkust ja nii saab keskenduda vaid isiku ohtlikkusele. Paindliku miinimumperioodiga kaasneb oht eluaegse vangistuse liiga kergeks kohaldamiseks, mida on ka näidanud niisuguse karistusega isikute arvu kasv viimasel kümnendil – selle vältimiseks tuleks rõhutada, et olenemata võimalikust lühikesest miinimumperioodist võib eluaegne vangistus siiski tähendada ka reaalselt eluaegset vangistust, nii hoidudes „eluaegse vangistuse“ määramisest kergemate kuritegude puhul.⁸¹

Eluaegsete ja määramata tähtajaga vangide osakaal kõigist vangidest on tõusnud 8%-lt 1999. aastal 18%-le 2009. aastal.

Tabel 2. Vangide arv Inglismaal ja Walesis 2002–2009 (30. juunil)⁸²

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
KOKKU	71 218	73 657	74 488	76 190	77 982	79 734	83 194	83 454
Eluaegne vangistus ja määramata tähtajaga vangistus ühiskonna kaitseks*	5 147	5 421	5 594	5 882	7 275	9 481	11 382	12 521

* Määramata tähtajaga vangistusse ühiskonna kaitseks määramise võimalus tekkis alates 5. aprillist 2005

⁷⁸ Information about sentence, tariff and applying for life and IPP licence (2010). The Parole Board. http://www.paroleboard.gov.uk/prisoners_and_familieslife_licence_information_for_prisoners/information_about_sentence_tariff_and_applying_for_life_licence/ (22.09.2010)

⁷⁹ „Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse“ eelnõu seletuskiri. http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=440492&u=20100920155927 (21.09.2010)

⁸⁰ Information ... (2010).

⁸¹ Van Zyl Smit, D. (2008). Long-term imprisonment at home and abroad., The conference on long-term deprivation of liberty entitled 'The Years Count' [De Jaren Tellen] organised by the Council on 6 March 2008.

<http://www.rsi.nl/actueel/nieuwsberichten/Congresnieuws.aspx?cp=60&cs=385>

⁸² Offender Management Caseload Statistics 2009. <http://www.justice.gov.uk/publications/prisonandprobation.htm> (21.09.2010)

Eluaegse vangistusega või muud liiki määramata kestusega vangistusega karistati 2009. aastal kõige sagedamini vägivalda- ja seksuaalkuritegude eest. Mehi oli kõigi määramata kestusega vangistusega karistatute seas 1276 (97%) ja naisi 39 (3%).

Tabel 3. Reaalse vangistusega karistatud isikute arv kokku ning määramata kestusega vangistusega karistatud isikute arv Inglismaal ja Walesis 2009. aastal⁸³

	KOKKU	Määramata kestusega*
KOKKU	93 621	1 315
Isikuvastane vägivald	19 330	636
Seksuaalkuriteod	2 512	235
Röövimised	4 697	152
Murdvargused	8 484	59
Muud vargused	17 268	27
Kelmused	4 389	5
Narkokuriteod	8 397	12
Liikluskuriteod	6 115	7
Muud kuriteod	21 902	162
Andmed puuduvad	527	20

* Eluaegne vangistus ja määramata tähtajaga vangistus ühiskonna kaitseks

Vanglast vabastatud isikute keskmine vanglasviibimise aeg tõusis 2009. aastal nii kohustusliku kui ka diskretsioonilise eluaegse vangistusega karistatud isikute puhul – vt tabel 4.

Kohustusliku eluaegse vangistusega karistatud isikud olid vanglas keskmiselt 17 aastat ja diskretsioonilise eluaegse vangistusega karistatud isikud 11 aastat. Määramata tähtajaga vangistust ühiskonna kaitseks kandnud isikud olid vanglas keskmiselt 3 aastat.

Tabel 4. Määramata kestusega vangistusest esmakordselt vabastatud isikute arv ning keskmine vanglas viibitud aeg aastates Inglismaal ja Walesis 1999–2009⁸⁴

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
KOKKU	120	113	122	144	223	205	200	135	146	138	195
Kohustuslik eluaegne vangistus											
Vabanenute arv	110	101	111	117	185	152	156	100	90	98	73
Vangistuse keskmine kestus	13	13	13	14	15	14	14	14	16	16	17
Diskretsiooniline eluaegne vangistus											
Vabanenute arv	10	12	11	27	38	53	44	35	56	40	69
Vangistuse keskmine kestus	16	11	9	9	12	9	6	7	9	9	11
Määramata tähtajaga vangistus ühiskonna kaitseks											
Vabanenute arv	x	x	x	x	x	x	x	3	13	36	53
Vangistuse keskmine kestus	x	x	x	x	x	x	x	1	2	2	3

* Määramata tähtajaga vangistusse ühiskonna kaitseks määramise võimalus tekkis alates 5. aprillist 2005

Eluaegsest vangistusest vabanenute retsidiivsus on olnud madalam kui tähtajalise vangistusega isikutel. 1997. aastal avaldatud andmetel oli aastatel 1972–1993 eluaegsest vangistusest ennetähtaegselt vabanenud vangidest uues kuriteos süüdi mõistetud kahe aasta jooksul 9% ja viie aasta jooksul 19% (tähtajalisest vangistusest vabanenud meestest mõisteti kahe aasta jooksul süüdi 50% ja naistest 46%). Uue kuriteo risk kahe aasta jooksul pärast vabanemist oli kaks korda suurem nendel eluaegsest vangistusest vabanenutel, kes olid ka varem kohtulikult karistatud.⁸⁵

⁸³ Samas.

⁸⁴ Samas.

⁸⁵ Lifers (1999). A Joint Thematic Review by Her Majesty's Inspectorates of Prisons and Probation. <http://www.justice.gov.uk/inspectors/hmi-prisons/docs/lifers-rps.pdf> (21.09.2010)

Iirimaa

Iirimaa võib eluaegne vangistus kesta süüdimõistetu surmani. Kohustuslik eluaegne vangistus on ette nähtud mõrva ja mõnede muude raskete kuritegude eest. Ennetähtaegse vabastamise otsustab justiitsminister, arvestades *Parole Board*'i seisukohta. Viimane vaatab kaalub selle võimalikkust tavaliselt 12 aasta vangistuse järel, kuid isiku karistuse määrav kohtunik võib selleks tähtajaks määrata 30 aastat või mõista eluaegse vanglasviibimise.⁸⁶

Detsembris 2008 oli eluaegseid vange 264, neist 6 naised. Mõrva eest kandis karistust 248, muu tapmise eest 2, seksuaalkuriteo eest 9, muu isikuvastase kuriteo eest 4 ja ilma vägivaldta kuriteo eest üks isik. 2009. aasta lõpul oli katseajal 66 eluaegsest vangistusest vabanenud isikut, kellest mõned olid vabanenud üle 30 aasta tagasi.⁸⁷

Aastatel 2004–2008 vabanes vanglast tingimuslikult 7 isikut, kes olid vanglas viibinud keskmiselt 16,5 aastat. Vahemikus 1995–2004 tingimuslikult vabanenud isikud (nende arv pole teada) olid vanglas veetnud keskmiselt peaaegu 14 aastat.⁸⁸

⁸⁶ [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(Ireland\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(Ireland)) (21.09.2010)

⁸⁷ Irish Prison Service Annual Report 2008. http://www.irishprisons.ie/documents/IPAnnualreport2008e_000.pdf ;
The Probation Service Annual Report 2009. [http://www.probation.ie/pws/websitepublishingdec09.nsf/AttachmentsByTitle/Probation+Service+Annual+Report+2009/\\$FILE/Probation+Service+Annual+Report+2009.pdf](http://www.probation.ie/pws/websitepublishingdec09.nsf/AttachmentsByTitle/Probation+Service+Annual+Report+2009/$FILE/Probation+Service+Annual+Report+2009.pdf) (21.09.2010)

⁸⁸ Samas.

Allikad

Aebi, M. ja Delgrande, N. (2010). SPACE I. Survey 2008. Council of Europe Annual Penal Statistics. Strasbourg: Council of Europe. [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/1PC-CP\(2010\)07_E%20SPACE%20Report%20I.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/statistics_space_i/1PC-CP(2010)07_E%20SPACE%20Report%20I.pdf) (21.09.2010)

Ahven, A. (2010). Vanglast vabanenute ja üldkasuliku töö tegijate retsidiivsus 2009. aasta andmete alusel. Tallinn: Justiitsministeerium.

Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (2010). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium.

Armumispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine. Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007. a käskkiri nr 13. RTL, 08.02.2007, 13, 201.

Criminal Code of the Republic of Latvia. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (03.11.2010).

Criminal Code of the Russian Federation. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (03.11.2010).

Criminal Code. Republic of Lithuania. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=366707&p_query=&p_tr2=# (14.10.2010)

Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT I, 28.06.2007, 43, 311.

Elinkautisvangit istuvat keskimäärin 13 vuotta. Yle uudis 07.07.2010. http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/elinkautisvangit_istuvat_keskimaarin_13_vuotta_1813165.html

Elinkautisvangit vapauteen ilman vaarallisuusarviointia. Yle uudis 06.07.2010. http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/elinkautisvangit_vapauteen_ilman_vaarallisuusarviointia_1812243.html

Ernits, M., Pikamäe, P. jt (1999). Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn: Juura.

Floris van Laanenilt (Tilburgi ülikool) 30.09.2010 saadud informatsioon.

German Code of Criminal Procedure. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (22.09.2010)

German Criminal Code. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html (22.09.2010)

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040262> (22.09.2010).

Information about sentence, tariff and applying for life and IPP licence (2010). The Parole Board. http://www.paroleboard.gov.uk/prisoners_and_familieslife_licence_information_for_prisoners/information_about_sentence_tariff_and_applying_for_life_licence/ (22.09.2010)

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr. 6 ratifitseerimise seadus. RT II, 01.04.1998, 14, 22.

Irish Prison Service Annual Report 2008. http://www.irishprisons.ie/documents/IPSAannualreport2008e_000.pdf

Jehle, J. M., Wade, M. (2006). Coping with Overloads Criminal Justice Systems. Berlin: Springer.

Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I 2010, 29, 151.

„Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vangistusseaduse muutmise seaduse“ eelnõu seletuskiri. http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=440492&u=20100920155927 (21.09.2010)

Kohus ei vabastanud röövmõrvarit ennetähtaegselt vanglast. BNS uudis 29.09.2010.

Kriminaalkodeksi. RT 1992, 20, 287 ja 28; RT I 2002, 64, 390.

Kriminaalkodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus. RT I 1997, 5/6, 30.

Kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadus. RT I, 09.06.1998, 51, 756.

Kristoffersen, R. (2010). (ed.) Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2004–2008. Correctional Service of Norway Staff Academy. Oslo.
http://www.kvv.se/upload/Informationsmaterial/Correctional_Statistics_2004-2008.pdf

Kuritegevus Eestis 2009 (2010). Tallinn: Justiitsministeerium.

Launonen, Antti. Elinkautisvankeja ennätysmäärä. Savon Sanomat. 12.12.2008.
<http://www.savonasanomat.fi/uutiset/savo/elinkautisvankeja-enn%C3%A4tysm%C3%A4%C3%A4r%C3%A4/306836>

Leedu justiitsministeeriumilt saadud informatsioon (29.09.2010)

Legislationline: criminal codes. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (14.10.2010).

Life imprisonment (Ireland). [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(Ireland\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(Ireland)) (21.09.2010)

Life imprisonment (Sweden) [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(Sweden\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(Sweden)) (22.09.2010)

Life imprisonment (The Netherlands). [http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_\(The_Netherlands\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_(The_Netherlands)) (22.09.2010)

Life imprisonment. http://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment (03.11.2010)

Lifers (1999). A Joint Thematic Review by Her Majesty's Inspectorates of Prisons and Probation. <http://www.justice.gov.uk/inspectorates/hmi-prisons/docs/lifers-rps.pdf> (21.09.2010)

No interim assessment of life imprisonment. Ministry of Justice. Press release 16.10.2009.
<http://english.justitie.nl/currenttopics/pressreleases/archives-2009/91016no-interim-assessment-of-life-imprisonment.aspx>

Offender Management Caseload Statistics 2009. Ministry of Justice.
<http://www.justice.gov.uk/publications/prisonandprobation.htm> (21.09.2010)

Ojanperä-Kataja, Virva (2007) (ed.) Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Finland. Written by specialists of the Criminal Sanctions Agency, Helsinki.
http://fondationinternationalepenaleetpenitentiaire.org/Site/documents/Stavern/17_Stavern_Report%20Finland.pdf (22.09.2010)

Porvoon ampujalla taustalla väkivaltarikoksia. Yle uudis 06.07.2010.
http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/07/porvoon_ampujalla_taufstalla_vakivaltarikoksia_1810855.html;

Porvoon epäilty sai elinkautisen vaimonsa murhasta 1996. Helsingin Sanomat 06.07.2010.
<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Porvoon+ep%C3%A4ilty+sai+elinkautisen+vaimonsa+murhasta+1996/1135258407405>

Recommendation by the Council for the Administration of Criminal Justice and Protection of Juveniles Summary for publication. 29 April 2008. http://www.rsj.nl/Images/levenslang_vervolg_en_sv_tcm60-150210.pdf (22.09.2010)

Rikoslaki. 19.12.1889/39. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki> (22.09.2010)

Samoseiko, N. (31.03.2010). Отменить нельзя сохранить. Intervjuu uudisteagentuurile BELTA.
http://www.belta.by/ru/person/interview/i_510428.html (03.11.2010)

Silajeva, A. (25.05.2009). Пожизненно заключенные в женской исправительной колонии ждут смягчения наказания. МедиаПорт. <http://www.mediaport.ua/news/city/63352> (03.11.2010)

Statistikaamet (2010). Tabel RV57: surnud 100 000 elaniku kohta surmapõhjuse, soo ja vanuserühma järgi. <http://www.stat.ee> (03.10.2010)

Stefan Harrendorfilt (Georg-August-Universität Göttingen) 13.09.2010 saadud informatsioon.

Swedish Prison and Probation Service. <http://www.kvv.se> (18.09.2010)

Taani justiitsministeeriumilt 07.10.2010 ja 12.10.2010 saadud informatsioon.

Tak, Peter J.P. (2003). The Dutch criminal justice system. Second revised edition. Onderzoek en beleid 205. Wetenschappelijk Onderzoeken Documentatiecentrum. <http://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/w00205-the-dutch-criminal-justice-system-organization-and-operation.aspx> (14.10.2010)

The General Civil Penal Code. Act of 22 May 1902 No. 10. With subsequent amendments, the latest made by Act of 21 December 2005 No. 131. Ministry of Justice and the Police. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf> (13.10.2010)

The Icelandic Civil Penal Code. Act No. 19 of 12 February 1940. <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=2437> (13.10.2010)

The Probation Service Annual Report 2009. [http://www.probation.ie/pws/websitepublishingdec09.nsf/AttachmentsByTitle/Probation+Service+Annual+Report+2009/\\$FILE/Probation+Service+Annual+Report+2009.pdf](http://www.probation.ie/pws/websitepublishingdec09.nsf/AttachmentsByTitle/Probation+Service+Annual+Report+2009/$FILE/Probation+Service+Annual+Report+2009.pdf) (21.09.2010)

The Swedish Penal Code. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf> (22.09.2010)

Tšehhi Vabariigi justiitsministeeriumilt Avo Üprusele 12.10.2009 saadetud informatsioon.

Täitmisplaan. RTL 2008, 29, 424; RTL 2010, 14, 264.

Ulla Mohellilt (Soome justiitsministeerium) 14.09.2010 saadud informatsioon.

Van Zyl Smit, D. (2008). Long-term imprisonment at home and abroad. The conference on long-term deprivation of liberty entitled 'The Years Count' [De Jaren Tellen] organised by the Council on 6 March 2008. <http://www.rsj.nl/actueel/nieuwsberichten/Congresnieuws.aspx?cp=60&cs=385>

Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376; RT I 2010, 44, 258.

Vangit 1974–2008. Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/database/statfin/oik/van/van_fi.asp (22.09.2010)

Vangit 2001–2008. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/van/2008/van_2008_09-24_tau_001_fi.html. (22.09.2010).

Vangla sisekorraeskiri. RTL 2000, 134, 2139; RT I 2010, 41, 244.

Weber, H.-M. (2006). Life Imprisonment and Secure Preventative Detention: Problems and Pitfalls. – Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik 8/2006, pp 364-371. http://www.zis-online.com/dat/artikel/2006_8_58.pdf (22.09.2010)